Anul I. Maiu, 1907. Nr. 5.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 6 cor.; pe o jumătate de an 3 cor. — Pentru România 8 Lei. Un număr 50 fil.

RELIGIUNEA PRIMORDIALĂ ȘI ORIGINEA RELIGIUNII.[1]

III.

Hipoteza animizmului are o variantă, care face încercarea să explice originea religiunii din *cultul înaintașilor sau al străbunilor și al eroilor mari din trecut.*

Nu este noauă această încercare, căci o întreprinse încă în anticitate raționalistul grec *Euhemer*, un aderent al școalei cirenaice, care a trăit pe timpul împăratului Alexandru cel Mare. Acest scriitor a afirmat, că zeii deosebitelor popoare au fost oameni muritori, cari ei înșiși și-au atribuit până ce erau încă în vieață puteri divine[2] ori apoi au fost divinizați după moartea lor de urmași, în semn de pietate și recunoștință pentru faptele mari de eroizm sau de binefacere, cari le-au săvârșit în vieață. Că ar fi voit Euhemer să explice în acest chip originea dintru început a religiunii, sau a voit să arete numai obârșia unor zei păgâni, astăzi nu se poate constata cu siguritate, deoarece scrierea („ἱερὰ ἀναγραφή“), în care și-a desvoltat părerile referitoare la această chestiune, s'a pierdut, afară de unele fragmente păstrate în traducere latinească.

Euhemerizmul n'a aflat aderenți mai însemnați până în veacul trecut, când l-a reîmprospătat evoluționistul englez *Herbert Spencer*,[3] dându-i totodată și o formă mai științifică. După părerea acestui învățat, omul primitiv ar fi ajuns la religiune dupăce a trecut prin

[1] Vezi Nrii 2 și 3.

[2] „Sibi ipsis affinxerunt divinam potentiam, unde dii sunt existimati“. Sextus Empiricus VIII, 258.

[3] Die Prinzipien der Soziologie. Trad. germ. de B. Wetter. Stuttgart 1891.

o serie întreagă de sinamăgiri psihologice. Primul pas spre religiune l-a făcut el atunci, când a venit la credinţa în existenţa *sufletelor*, cari trăiesc şi după moartea corpului. Originea credinţii în suflete o explică H. Spencer astfel:

Omul primitiv a fost adânc impresionat de apariţia şi dispariţia unor lucruri din natură, cum au fost: norii, stelele etc. Schimbarea aceasta a produs în conştiinţa sa *ideea unei dualităţi a lucrurilor* acelora, despre cari şi-a format închipuirea, că apar alternativ în forme deosebite. Ideea dualităţii lucrurilor a aflat-o confirmată şi de umbrele lor, apoi şi de imaginele reflectate în apă, pe cari neputându-le explica altcum, le-a considerat ca o a doaua fiinţă a obiectelor, ca o fiinţă mai fină, pe care a numit-o *suflet*. La o credinţă mai sigură în existenţa sufletelor a ajuns însă omul primitiv — zice H. Spencer — cu deosebire prin *vis*. In viziunile, ce le-a avut în vis, s'a văzut pe sine petrecând prin locuri străine, întâlnindu-se şi povestind cu persoane depărtate etc. Dupăce s'a trezit, în naivitatea sa şi în lipsa puterii de judecată, a atribuit visurilor ce le-a avut realitate, crezând că s'au întâmplat aievea şi a cercat apoi să le explice. Incredinţat de alţii, că în decursul somnului nu s'a mişcat cu corpul din locul unde a dormit şi încredinţându-se însuş, că cu corpul nici n'ar fi putut străbate depărtări atât de mari ca cele din vis, a fost silit să presupună, că în fiinţa sa există un «al doilea eu», capabil pentru manifestări de vieaţă mai superioare, adecă un suflet. *V. Conta* [1], care acceptează explicarea ce a dat-o H. Spencer credinţii în suflete, o ilustrează prin următorul exemplu: «Să presupunem, că un sălbatec, care începe a fi capabil de oare-care reflexiune, visează că se duce la vânat, că în pădure se întâlneşte cu cutare om, că împreună cu el face un ospăţ îmbelşugat.... când deodată, la un strigăt al vecinului, se trezeşte. El povesteşte vecinului, că în realitate el a fost la vânat şi la ospăţ. Vecinul însă îl asigură, că nu l-a văzut în tot timpul somnului mişcându-se din locul unde s'a culcat. Ce poate conchide de aici sălbatecul nostru? El nu poate conchide de sigur, decât că persoana sa este compusă din două fiinţe identice: una care este culcată în timpul somnului, şi alta care tot în acel timp se des-

[1] V. Conta „Incercări de metafizică materialistă". Iaşi, ed. Şaraga, p. 25—26.

parte de cea dintâi pentru a umbla singură încoace şi încolo, întorcându-se repede la locul său, ori de unde ar fi, îndatăce este chemată. Această din urmă fiinţă este ceeace se numeşte mai târziu *suflet*». Când aceasta «a doua fiinţă» sau sufletul se desparte pentru totdeauna de om, acestuia i-se pricinueşte moartea, iar sufletul duce mai departe o existenţă personală independentă de corp. Credinţa în această existenţă personală a sufletului după desfacerea sa de corp, i-s'a întărit omului primitiv prin aceea, că a văzut în vis, ca vii, astfel de persoane, despre cari el ştia, că au murit de mult. Dar omul primitiv văzând oameni leşinaţi şi în stare extatică, mai credea şi aceea, că sufletul se poate reîntoarce din nou în corp spre a-l însufleţi, de aceea îmbalzama sau usca corpurile morţilor, punea mâncări pe mormintele lor etc., ca să înlesnească şi să facă posibilă reîntoarcerea sufletelor. Din aceste datini şi ceremonii dela înmormântări s'a desvoltat cu timpul *cultul străbunilor*, care a fost — după H. Spencer şi alţii — fundamentul tuturor religiunilor. Străbunii au fost ridicaţi cu timpul la rangul de *zei*, păstrându-şi însă atributele fizice şi spirituale omeneşti şi numai în putere fiind superiori oamenilor. La acei străbuni deveniţi zei îşi reduceau originea toţi oamenii şi tot ei au fost consideraţi mai târziu ca creatorii lumii întregi. Cultul religios al străbunilor deveniţi zei, stă deci la începutul desvoltării vieţii religioase a tuturor popoarelor. Din acel cult s'ar fi desvoltat mai târziu toate religiunile.

Vasile Conta [1] acceptează întocmai această explicare a originii religiunii, cu singură deosebirea aceea, că nu străbunii, ci eroii deveniţi regi ai triburilor şi popoarelor primitive, au fost ridicaţi la rangul de zei, cărora li-s'a adus cultul religios. El îşi motivează această părere prin afirmaţia, că mai întâi s'ar fi organizat omenimea primitivă politiceşte în regate, sub cârmuirea eroului celui mai puternic, care devenia rege şi numai după aceea s'ar fi consolidat legăturile de familie.

Dar toată truda acestei argumentări forţate este cheltuită înzadar. Ea nu poate explica originea religiunii.

Inainte de toate, hipoteza de care ne ocupăm face eroarea absolut nepermisă în ştiinţă din punct de vedere metodologic, de a încerca să explice originea unui factor universal şi necesar

[1] V. Conta op. cit. pag. 52—53.

din vieaţa omenimii, cum este religiunea, din cauze de tot accidentale, singuratice şi neînsemnate, cum sunt visurile. Prin o astfel de procedură neştienţifică, care violează principiul logic al cauzalităţii, conform căruia între efect şi cauză trebue să existe totdeauna o proporţiune dreaptă, se deplasează chestiunile cele mai serioase și mai delicate ale științii. Ştiinţa trebue se respingă asemenea proceduri arbitrare, fie ele aplicate cu ori cât de mare agerime a minţii.

De tot curioasă şi imposibilă este explicarea ce o dă H. Spencer credinţii în suflete, la care ar fi ajuns omul primitiv prin observaţia umbrelor şi a imaginelor reflectate de apă, cu deosebire însă prin vis. Umbrele și imaginele reflectate nu puteau deştepta în mintea omului primitiv idea sufletului, pentrucă sufletul, când este adus în legătură cu un obiect oarecare, îl caută şi omul cel mai primitiv în interiorul obiectului, nu în afară de el. Ce fel de suflet era acela, pe care omul îl putea călca cu picioarele, îi putea dripì și chiar provoca să apară în dosul unui corp pus la lumină? Despre suflete au altă idee și oamenii cei mai primitivi, fie că le privesc ca locuind în anumite obiecte, fie că le atribue o existenţă independentă de obiecte.

Şi afirmaţia, că la idea sufletului ar fi ajuns omul prin vis, este lipsită de orice temeiu psihologic, deoarece în vis se vede omul atât pe sine, cât și persoanele cu cari are de a face *după apariția lor corporală,* iar nu după cea nevizibilă, spirituală. Din acelaş motiv nu putea ajunge omul primitiv prin vis nici la credința într'o existenţă personală a sufletului străbunilor săi morţi, pentrucă în vis el n'a văzut sufletul, ci figura materială sau corpul străbunilor săi. Dacă visul ar fi condus pe oameni la idea nemuririi lor, atunci — după această hipoteză — era mai logic să se desvoalte credinţa în nemurirea corpului, pentrucă corpul, nu sufletul, îi apare omului în vis. Dar să punem întrebarea și aşa: oare ar fi putut visa omul, că vorbeşte cu persoane moarte, dacă n'ar fi avut *înainte* de aceea credința în nemurire și într'o vieaţă viitoare? Este greu a presupune aşa ceva, deoarece visul îşi are temeiul său totdeauna în ideile, cari le cunoaşte omul și cari îl preocupă când este treaz.

Afară de acestea nici nu putem atribuì, cum face H. Spencer, unui om, fie el ori cât de primitiv, atâta naivitate ca să creadă

în realitatea visurilor sale. Şi cel mai naiv om este în stare să deosebească viziunile ce le-a avut în vis de întâmplările reale, prin cari a trecut în vieaţa sa. Şi sălbaticul ştie, că visurile nu sunt fapte întâmplate. Pe sălbaticul din exemplul lui V. Conta a trebuit să-l convingă, îndată ce s'a trezit, stomacul gol, că ospăţul ce l'a consumat în vis nu stâmpără foamea. In sfârşit, chiar dacă s'ar fi aflat cineva, care să creadă în faptica întâmplare a visurilor sale, s'ar fi putut lăţi oare acea credinţă la toate popoarele? Cine va fi în stare să atribue omenimii întregi atâta naivitate?

Cea mai mare greutate o întimpină H. Spencer atunci, când vrea să explice desvoltarea credinţii în zei din cultul străbunilor. Căci psihologiceşte este neexplicabil: cum a putut să-şi ridice omul primitiv pe străbunii săi morţi la rangul de zei, *dacă n'a avut credinţa în zei, nici idee despre ceva divin?* Este evident, că fără să fi avut omul primitiv în conştiinţa sa predicatul «divin», n'a putut să-şi «divinizeze» nici străbunii şi nici eroii sau regii săi. Pentru a explicà originea dintru început a religiunii nu ne interesează în locul prim: cui a atribuit omul mai întâi predicatul «divin», ci: *cum a ajuns la cunoştinţa acelui predicat?* Această întrebare nu o lămureşte H. Spencer, pentrucă divinizarea străbunilor sau a regilor, nu explică, ci *presupune* existenţa credinţii în zei.

Dacă credinţa în zei *a premers* divinizării strămoşilor şi a regilor, atunci aceasta din urmă nu poate fi altceva decât *o degenerare* dela cea dintâi. Istoria religiunilor ne şi dovedeşte, că cultul strămoşilor şi peste tot apoteozarea oamenilor muritori, s'a ivit totdeauna în acele timpuri, când vieaţa religioasă se aflà într'o stare de decadenţă. Într'o astfel de stare se aflà vieaţa religioasă în imperiul roman pe timpul apoteozei împăraţilor şi tot aşa s'a întâmplat aceasta şi la alte popoare.

Părerea lui V. Conta, că numai după organizarea politică a popoarelor în regate s'ar fi consolidat legăturile familiare între oameni, nu este confirmată de mărturiile istoriei, cari ne dovedesc tocmai contrarul, că adecă familia, cu referinţele bine închiegate între membrii ei, a fost fundamentul, pe care sau clădit statele. De altcum acea părere stă în contrazicere chiar cu principiul evoluţiunei, al cărei aderent este şi V. Conta, căci acel principiu afirmă, că omenimea a progresat succesiv dela începu-

turile cele mai simple și mai rudimentare la forme din ce în ce mai complexe ale organizației și vieții celei mari sociale.

Din toate acestea este evident, că originea religiunii n'avem să o căutăm în cultul străbunilor sau al regilor și că acest cult n'a putut exista la începutul vieții religioase a popoarelor. Care a fost religiunea primordială a omenimii, vom arăta în cele următoare. *Dr. Nicolae Bălan.*

DIN TRECUTUL BISERICII ROMÂNE BIHORENE.

III. Comisiunea din 1754—1756

(al II-lea comunicat).

In piața sfântului Ladislau, unde e azi școala reală, era rezidența episcopală veche a episcopului latino-catolic. In acest edificiu s'a instalat biroul și locuințele private ale membrilor din comisiunea regească. Pe timpul acesta episcopul s'a mutat la vila sa Püspöki.

In programa instrucțiunei regești dată comisiunii era cuprinsă și «*teza despre privilegiile date preagrațios nației române*». Acest punct era mare bârnă în ochii de Argus ai ierarhiei latine, tare jaluză de integritatea drepturilor sale avitice.

Incă între desbaterile anchetei prime din anul 1735,[1] s'a abordat chestia, că Românii cuprindu-se ori nu sub «terminul generic de națiune ilirică». Locotenența cu datul de 20 Septemvrie 1735 rescrie episcopiei latine de Oradea, ca să deie răspuns detaiat și motivat. Negreșit că informațiunile poftite s'au trimis. Dar la Viena nu le-au luat de bani buni, și așa la anul 1754 întrebarea aceasta din partea Vienei s'a privit de o cauză superată, și comisiunea nu a mai putut reveni la ea meritoric. Ea avea a se acomoda strict la inviațiunile primite.

Nu așa a socotit-o guvernul bisericesc. Conform axiomei juridice «vigilantibus iura» a ridicat protest la comisiune și în un memorand solemn a exhauriat toate îndoielile. Dar, cum se va vedea ulterior,[2] toată osteneala maghiarilor de a capacita dicasterile austriace, că Românii sunt cu totului alt popor — și că

[1] Cnf. aici pag. 134.
[2] *Bunyitay* l. c. 65, 66, 71, 83, 84.

despre prerogative date Românilor legile ungare nu ştiu nimic, cauzele cari au subversat la liberarea favorurilor sârbeşti, nu au existat nici când pentru poporul românesc, care nu a întrat cu patriarhul Cernovici — au rămas nucă în pârete. Operatul voluminos elaborat de ancheta care ne preocupă, a fost totuş la sfârşit relegat spre rezoluţiune despărţământului iliric.

Nu au putut fi aşa de ţapeni la cap, cei concrezuţi cu rezolvarea cauzelor bisericeşti, să nu observe, la început de loc, că Românii afară de religiune alta nu au de împărţit cu Ilirii, *ci nu au voit să recunoască în înţeles politic*, că este deosebire între Români şi Sârbi. Dacă Nemţii nu pretextau în abstract, că şi Românii sunt popor iliric, le-ar fi fost prea greu, ca să împărtăşască pe Români de uşurinţele, de cari faptice i-au împărtăşit. Deci s'a încurcat «ex industria» laturea dreptului, ca să se poată justifica praxa!

Dacă Românii rămaşi în ortodoxie nu s'ar fi bucurat de nici un drept al compatrioţilor ortodoxi neromâni, atunci fără îndoiale mai tare îmbrăţişau unirea.

Nunumai ierarhia latină a Orăzii, era nemulţămită cu procedeul oficial faţă de Românii ortodoxi, dar înainte de aceea şi primatele Ungariei Leopold Kollonich energic remonstrează la curtea din Viena, că Românii ardeleni rămaşi ortodoxi, să mai poată fi tractaţi ca omodoxii lor Sârbi. Favorurile aplacidate Sârbilor nu se pot extinde şi la Români. Ilirii sunt diverşi de români etc. etc., adecă bate tot pe coarda clerului orădan.

Impărtăşirea Românilor din frânturile drepturilor ilirice, era deci mare piedecă pentru sporirea unirei bisericeşti române. Această unire apoi cum am văzut[1] mai sus, în faţa ierarhiei latine din patrie era privită de o adevărată *unificare*.[2] De vreme ce ierarhia latină era de un neam divers neamului celor ce s'au unit, această unire şi respective unificare bisericească, natural că doriau a o extinde şi explica şi în înţeles naţional politic. Scurt, prin unirea Românilor s'a aşteptat nu numai sporirea catolicizmului ungar, ci şi întărirea maghiarizmului ca corp etnic, fără considerare la nuanţele de catolic ori protestant. De aici se poate înţelege, de

[1] Aici pag. 140 la nota 4.

[2] Cumcă nunumai ungurii catolici, dar *toţi* ungurii se însufleţau pentru unire, *Bunyitay* 54.

ce îi durea şi pe reformaţii din patria noastră, că se vatămă drepturile Sârbilor prin faptul că se rupea ceva și Românilor ortodoxi din «magna carta» iliricească.[1] Toţi antagoniştii când pica vr'o sfârmătură de pe încărcatele mese şi Românilor, se înecau în lacrimi frăţeşti comune — nu creştineşti, — ci crocodilicești.

Regina M. Terezia impuse comisiunii, că pe lângă conservarea intactă a religiei catolice să ia în apărare cuviincioasă şi favorurile concese clerului şi mirenilor neuniţi.[2] Curtea dorea unirea tuturor popoarelor sale, dar totuş nu lua măsuri mai aspre pentru propagarea aceleia. Altfel a purces însă în timpurile mai vechi, din cari se vede, că a tras bună învăţătură.

Indrumările date comisiunii erau separate pentru parohiile mixte, separate pentru cele curat gr.-catolice şi separate pentru parohiile curat ortodoxe. Aici ne interesăm numai de cele dintâiu.

In puterea acestora, din toată comuna aveau a se înfăţoşa înaintea comisiunii, preoţii şi vre-o câţiva juraţi, ca delegaţii comunei.[3] Mai întâiu trebuia ascultat preotul gr.-cat. în fiinţa de faţă a poporului unit şi neunit din acea comună. După acestia veneau la rând unul câte unul[4] mirenii din satul său, mestecaţi, uniţii cu neuniţii. La interogatorul luat dacă se declarau în credinţa unită, li-se lega de inimă alipirea neclătită către această credinţă; să n'aibă teamă de nimic, fie încredinţaţi, că totdeauna se vor folosì neconturbaţi de toate prerogativele dăruite *naţiei române.*

---

[1] Guvernul din Viena sub expresiunea „natio illirica" înţelegea pe toţi sudiţii săi de rit răsăritean. *Nilles* Symbolae I. 30. *Popea,* Vech. Mitrop. 215 (212—214). *Dr. Popovici,* Ist. Bănat. 340—342. Fireşte, că şi Românii, ei înşuşi le plăcea a fi socotiţi de Illiri şi tractaţi în consecvenţă de atari. *Bunyitay* 66.

Dar nunumai dela venirea lui Cernovici, dela secl. 18 încoace, ci şi prin secl. al 16-lea, atât străinii, cât şi *noi ne cugetam „a face parte din familia slavilor de sud".* Melchisedec *Stefanescu* epp. de Roman „Grig. Ţâmblac", Anal. acad., Bucureşti ser. II, t. VI sec. II. 1884. pg. 67. *Conservarea limbei slavone era element al ortodoxiei* .... **limba slavă făcea parte integrantă a ortodoxiei române".** Cnf. şi *Réthy L.* Oláh nyelv II ediţie 152. *Pesty Frigyes,* Szörényi bánság 379. Tincu *Velia,* Ist. pol. beser. 270, 310, 311 zice, că natio ilirica, nu e concept genetic, ci geografic, ba politic. A se vedea şi broşurica „Congresul popor. sârbesc". Neoplanta 1839. Noţiunea colectivă de *illiricizmus* a dat mare bătaie de cap şi diplomaţiei contimporane, când cu cearta lui Leo XIII cu mitropolitul Serajevului Stadler, pentru colegiul teologic „la sf. Jeronim" din Roma.

[2] *Bunyitay* 65, 66.

[3] *Bunyitay* 65, 66.

[4] *Ardelean,* 29, P. Maior la *Cipar* acte frag. 167.

La întâmplarea, că chiar și numai unul s'ar pronunța altcum ca preotul unit, atunci acela, ori dacă ar fi mai mulți divergenți, toți aceștia, să fie puși în stânga. Cei de acord cu preotul unit să se așeze în partea dreaptă a preotului; apoi din nou să fie întrebați, mai întâi uniții, apoi preoții neuniți și la urmă credincioșii neuniți, puși în laturea stângă.

Intrebările ce se puneau preoților erau altele, ca cele ale mirenilor și iarăș altele erau punctele la cari trebuiau se deie răspuns uniții și altele la cari răspundeau neuniții.

Intrebările cu cari erau îngreunați preoții uniților erau 16, pe când preoții neuniți aveau cu 5 mai multe.

Intrebările cu cari munceau pe fidelii uniți întreceau în frumsețea lor fișcălească, pe cele încurcate cu cari se ispitea conștiința înfricată a bietului său cler. Apucăturile cu cari s'au redactat întrebările îndreptate către obștea neunită erau și mai altfel. Dar de sine înțeles, că culmea capțiozității unui jude instructor modern, apare în toată nuditatea, numai în cele 21 de interogări, la cari avea să se iee fasiunile preoțimii gr.-orientale îndărătnice.

Aici ne oprim gândirea numai asupra punctelor interogatorii date preoțimii gr.-orientale, pentrucă pe aceasta a trudit-o mai tare lăudata anchetă regească inparțială.

Interogările de sub punctele 1—4 și 15—21 nu sunt de interes, le trecem cu vederea.

5. De ce religiune ești? [1]

6. Ce articlii de credință admiți?

7. Mărturisești, că patriarhul Romei este cap văzut al bisericii întregi?!

8. Crezi, că Spiritul Sf. e Dumnezeu, și că purcede dela Tatăl și Fiul?

9. Cum înțelegi (adecă vrea să zică cum îți explici) purcederea Spiritului Sf.?

10. De ce crezi, că Spiritul Sf. purcede numai dela Tatăl?

11. Cum argumentezi aceasta?

12. In contra acestei păreri, ce motivări aduce biserica Romei?

13. Cu ce dovedești cumcă Sf. Spirit nu purcede și dela Fiul?

14. Recunoști, că în afară de rai și iad se mai dă și un al treilea loc, unde sufletele se vor expia interimal de culpele veniali.

---

[1] *Bunyitay* 67.

Chiar în timpul actual, de am supune unui astfel de interogator pe absolvenții de teologie încă am da din când în când, de câte unul, căruia ar trebuì denegată licența!

Grosul preoțimii luată la astfel de «scabel» a și declarat «palam publice», că nu s'a îndeletnicit nici când cu subtilități d'al de astea. Ea știe cetì, și scrutiniul [1] înainte de hirotonire încă a stat numai din examinarea cetitului.

Comisiunea în rolul său de profesori examinatori, de loc «a limine» s'a convins, cumcă domeniul teologic e «terra incognita» pentru preoțimea română săteană, din a II-a jumătate a veacului al 18-lea, drept ce a făcut «tabula rasa» din punctele 9—13.

Dar nu au lipsit răspunsurile caraghioase și pentru restul punctelor, asupra cărora s'a inzistat.

Preotul din Kis-Koh, — care a preoțit 27 de ani acolo — la întrebarea dată, cine e căpetenia bisericii? nu a întârziat cu răspunsul motivat zicând, nu știu, că *mi-am pierdut cartea.*

Un altul, (Bragatiensis) când îl ispiteau cu care vlădic ține, cu cel orădan, ori cu cel arădan? Bietul preot văzând că nu e modru să scape nespovedit, le dă un răspuns înțelept, că voiu mai vedea, — dar negreșit cu acela voiu ținea, cu care ține satul meu.

In mare perplexitate erau cu privire la purgator punctul 14 al întrebărilor. Cei din Keresztur și Poczavelesd [2] fasionau, că fac rugăciuni pentru mântuirea decedaților săi, dar că sufletele acelora de unde să se elibereze, nu știu. Cei mai mulți cugetau, că se roagă pentru scăparea sufletelor din iad. Toplica, Hagymás, Közvényes s. a. l. Unii știau de ceva câmp Edon, numit: Széplak, Vedres, Kis-Koh. Alții spuneau, că sufletele au se treacă peste 7 vămi, Tria [3] (Ferje), Karkus, Chiagu (Kővág). Cumcă sunt chiar 21 poduri de vamă, mărturisau cei din Poczavelesd.

Când odată clerul vorbia mirozenii de acestea, ne putem închipuì ce nostimade vor fi fost eșind din gurile țăranilor. In

[1] *Bunyitay* 68, 76.

[2] Aici era al II-lea preot: Toma, sfințit în Velence la 1738, prin eppul Aradului, Isaia. *Bunyitay* 62 nota 1.

[3] Intre desbaterile comisiunii, adeseori se amintea, de un meeting, ținut la Tria în 1738. Deci marea adunare ortodoxă protestativă din Spinuș, (Hagymádfalva) e anterioară celei din Tria. Se zice că s'a ținut la 12—13 Aprilie 1736. *Bunyitay* 50 și 62 cu nota 2.

Kocsuba deloc d'acapo au gătat-o! Nu ştiu spune că câţi Dumnezei sunt.

Nu au lipsit nici scene hazlii, când aceşti oameni originali cum i-a educat natura dădeau şi ripostări pline de spirit, de aduceau în corn de capră pe comisarii serioşi.

Şi cazuri de acelea s'au ivit, că pe lângă toate întrebările încrucişate, ţăranilor le succedea să nu iese cu farba. Ici colo, bunii locuitori al codrului verde din Bihor, făceau şi şagă din întrebările domnilor, îi păcăliau până la usturime.

George Keserü[1]) mandatarul episcopiei latine, în ancheta regală, natural că nu se putea de loc împăca cu isprava ce se făcea în acea anchetă. Nu lipsì deci a ridica acolo protest[2] solemn expectorându-se, cumcă preoţii şi mai multe sate nu au dat răspunsuri sincere la întrebările ce li-s'au pus. Unele răspunsuri sunt chiar false de tot. Sunt preoţi şi comunităţi de acelea, cari au negat, sau să prefac a nu îşi mai aduce aminte despre aceea, că au dat carte de mărturie, că aparţin bisericii unite.

Preoţii Români când erau întrebaţi de comisiune, că fost-au ajutaţi cu bani din partea episcopului latin şi cu cât, răspundeau că au fost; unii însă adăogau, că aceşti bani nu sunt din venitele aşa numitei menze episcopale, ci sunt bani trimişi de Maiestatea Sa.[3]

Pe timpul când se luau depoziţiunile vaşadanilor, arhimandritul[4] a poftit, ca să fie întrebaţi, că ce ar voì ei să fie, uniţi ori ortodoxi? Comisiunea a aflat cu cale ca să satisfacă cererii juste aşa, că a încunjurat răspunsul direct şi meritor. A ripostat, că aşa ceva va avea să decidă regina, pe temeiul răspunsurilor cuprinse în prescriptul verbal.[5]

Voim a ilustra aici cum scotea poporul pe preoţii uniţi la hotar, şi că ce personaj era Gavrilă Drongo,[6] în certurile noastre bisericeşti. Ca să facem aceasta copiem tabloul zugrăvit de preotul unit din Alsó-Derna comisiunei din 1756.

---

[1] Aici pag. 136.

[2] *Bunyitay* 75.

[3] *Bunyitay* 83.

[4] Aici pag. 135—136 şi 133. Poate acesta e Moise Putnic, titularul Timişorii la 1775, mai apoi dela 1782 încoace patriarh de Carloviţ. Dl *Popoviciu*, Ist. banat. 1904, pag. 342, 369, 370, îl ţine pe Putnic, de origine macedo-română. Fratele său Iosif, arhimandrit la 1805, e administrator epp. la Vârşeţ. La Timişoara e vlădică Stefan Putnic 1833—1839.

[5] *Bunyitay* 69.

[6] Aici pag. 142 cu nota 1.

«A[1] venit la mine — zice el — Gavrilă Drongo împreună cu mai mulţi şi mi-a zis să ies din sat, că de se va afla unit aici, trebue să plătească satul decime. M'am mutat la un poporean din sat, dar nu m'au suferit nici acolo, m'am retras în poiata dela vii, şi deacolo m'au dat afară. Şi satul mi-l-au amendat cu 6 zloţi, pentrucă nu m'a scos de loc».

Toată fasiunea avea a fi încheiată cu o scurtă învăţătură, care iarăş era una pentru uniţi şi alta pentru ortodoxi. Pe a doua iată-o:

«Pot fi siguri[2] despre aceea, le promite cu cuvântul Maiestăţii Sale, cumcă toate privilegiile şi religia le rămâne liberă; dar regina hotărît aşteaptă, că uniţii pe neuniţi, şi aceştia pe aceia să nu se vateme; unii despre alţii să nu deie de rău. Pe preoţii săi, fie uniţi, fie neuniţi să nu-i hulească. Plane să nu cuteze a-i alunga. Nici neuniţii să nu se încumete a ispitì la sine pe uniţi.[3] Care greşeşte contra acestora se poate aştepta la pedeapsă simţitoare».

A uniţilor: «Dragilor Mei! Mulţam Domnului, una suntem în Christos şi în credinţa dreaptă mântuitoare. Vă gratulez vouă şi reginei noastre, care va avea mare bucurie de voi. Rogu-vă, conjuru-vă fiţi statornici în această singură mântuitoare credinţă; nu vă daţi înşelaţi. Chiar şi îngerul de-ar venì la voi — vă o spun cu sfântul Pavel — nu îi credeţi. Nu-ţi fie frică turmă mică, pentrucă scris este, că puţini sunt aleşi, mulţi chemaţi»,

Comisiunea regală, pe timpul funcţionării sale, a primit mai multe[4] reprezentaţiuni, dela sufraganul ritual Melentie Kovács. Intre altele cere şi un teolog iezuit,[5] ca să-i fie de ajutor; acesta însă să ştie româneşte.

Membrul în comisiunea regală, ori poate şi prezidentul[6] ei, generalul de Ville, a părtinit foarte cauza Românilor ortodoxi, şi faţă de cererile lui Kovács, în paguba episcopului latin, încă s'a arătat cu cea mai mare bunăvoinţă. La Viena a dat cele mai favorabile informaţiuni despre Români, şi a opinat plinirea ce-

---

[1] *Bunyitay* 62—63.
[2] Idem 67.
[3] Deci uniţii pot trage la sine pe neuniţi.
[4] Aici pag. 142. *Bunyitay* 71.
[5] *Ardeican*, 31.
[6] Aici 134.

rerilor episcopului Kovács. Cauza bisericească a Românilor a calificat-o de afacere ilirică și a și fost transpusă de regina, secțiunii ilirice.[1] Prezident acolo era br. Bartenstein, membrii br. Bartenstein consiliar aulic, br. Mark, părintele iezuit Bittermann, Huttner, consil. aulic, Otto Koller, secretar și cunoscutul[2] grefier Philippides. Deci nici un ungur. Desbaterile și-au luat începutul la 10 Noemvrie 1756.

Am fost relevat că comisiunea nu era întru toate de acord.[3] Battyány ca ungur neaoș, prindea parte episcopului latin gr. Forgách.

Forgách a avut cunoștință deplină despre aversiunea lui Ville față de el. Zice că lucrurile, cu cari îl învinuește, nu au aflat crezământ; iar față de cererile lui Kovács, se laudă cu aceea, că i-a succes a le zădărnicì.[4]

Tocmai contrarul s'a întâmplat. Mai totul s'a decis după cum a propus Ville și secțiunea ilirică, unde era și el și ai lui oameni deregeau lucrurile. Așteptările lui Kovács, încă fură plinite în parte.[5]

Ville și-a format acea convingere, cumcă episcopii latini orădani au umblat după unire, ca astfel să poată primì decime mai multe.[6] Așa susține și istoria noastră veche și modernă. Când nu au mai avut foloase materiale din unire episcopii latini,[7] atunci nunumai că au lăsat sorții sale unirea, ci i-au pus și piedece.[8]

Mai adaugem noi la acestea, că episcopii latini de Oradea, și de aceea au părtinit la început unirea, pentrucă reformațiunea în nici o regiune a Ungariei nu a făcut așa cuceriri mari, ca tocmai pe teritorul acelei dieceze. Când s'a scos Turcii din Oradea, catolicizmul abia mai avea de sămânță. Au cugetat Ungurii catolici, că catolicizând pe Românii numeroși din acele părți, vor infirma total pe calvini. Ba din unirea bisericească credeau, că cu timpul va fi și contopire națională ungurească.[9]

---

[1] Aici 143, *Bunytay* 69, 71, 83, 84.
[2] Aici 134. *Dr. Grama*, Ist. bis. unite pag. 162, ține că Philippides Gaja e român.
[3] Aici 135.
[4] *Bunytay* 71, 79.
[5] *Ardelean* 32, *Bunytay* 77—79.
[6] *Bunytay* 69, *Ardelean* 24, 33, *Cipar* l. c. 165, 6, 7, *Șaguna*, Ist. bis. II, 224.
[7] *Bunytay* 83, 85.
[8] Deoarece aveau cheltueli cu susținerea ei.
[9] Aici 140, *Bunytay* 54.

Desamăgindu-se de toate acestea, azi nu o preţuie mai mult ca neunirea.

După părerea lui Ville, în frământările bisericii bihorene e vinovat comitatul, clerul latin şi cu deosebire episcopul său, pe când, episcopul arădan şi Kovács sunt nevinovaţi, mai brav e însă poporul român. Cei vinovaţi să fie pedepsiţi, cestia remuneraţi. Mihai Beöthy [1] şi vicecomitele al II-lea, trebue depuşi şi să fie trimis un comisar regal în fruntea comitatului care să fie bărbat de încredere şi să nu pună numai la dosar ordinile mai înalte.

Capitulul a promovat Vienei raporturi false. In trebi de religiune s'a arătat fără zel. Procedura i-a fost imprudentă, de aceea s'a făcut vrednic de dojană, ba şi venitele să i-se detragă un timp.

Forgách pe nedreptul a ridicat acuze contra episcopului dela Arad. Cu gură mare a trimbiţat lăţirea unirei. Pe când la anchetă s'a dovedit contrarul.[2] Pe preoţii uniţi i-a octroat asupra comunităţilor neunite. A lăsat în o neştiinţă înfricoşatul nunumai pe poporul român, dar şi clerul aceluia; deoarece însă Forgách, atât în considerarea poziţiei sale, cât şi din respectul către religiunea dominantă nu poate fi pedepsit, aşa el să fie îndatoat la suportarea tuturor speselor, ce s'au făcut cu anchetarea, căci el a dat cauza la aceasta. Pe preoţii izgoniţi să-i ţină tot el, căci din vina lui au ajuns la starea de jale.

Jurisdicţiunea episcopului dela Arad în tenorul decretărilor privilegiale, să fie extinsă peste toţi câţi s'au mărturisit de neuniţi.[3]

Sufraganul ritual, Kovács, tocmai în interesul bine priceput al unirei, să fie constituit independent de eparhiatul său latin. Să i-se deie consistor. Se vorbeşte că Kovács nu e învăţat, dar are vieaţă exemplară. La ales episcopul latin. Poporul şi clerul român îl are în drag şi-l vrea de episcop.[4]

---

[1] şi [2] Aici 142, 143.

[3] *Bunytay* 69—71.

[4] Melentie Kovács era de obârşie macedo-română, născut în Neryusta Macedoniei. In 29 Iunie 1734, la Arad prin episc. Isaia Antonovich fù creat întru presbiter. Peste doi ani în 1736 în Oradea în mânile canonicului şi episcopului „in partibus infidelium“ Ioan Okolicsányi a depus mărturisirea credinţei catolice. Fù atunci aşezat preot la Bihar-Diszeg. Curând apoi fù adus la Oradea. Aici s'a distins cu purtarea sa modestă şi exemplară. Mai tare s'a ilustrat în 1739, când cu prilejul ciumei. De episcop liturg răsăritean la Oradea a fost destinat prima oară la 1737 prin episcopul Orăzii Nic. Csaky gr. — la sfatul episcopului unit din Făgăraş Dr. Ioan Pataky — Ladislau Hátas paroh în Făgăraş, apoi arhidiacon în Orade (16 Sept. 1738). In locul lui Hátas de ar-

Orientalii să fie scutiţi de plătirea decimilor şi peste tot urbaniul trebue regulat, altfel poporul emigrează. Şi poatecă aceasta e singura proptă sigură faţă de tendinţele contrare statului (înţelege tendinţele maghiare).

Aceste păreri ale lui Ville fură primite în întregimea lor, de către secţiunea ilirică. Ici colea s'au mai lărgit şi întregit unele, a bunăoară ca şi aceea, cumcă în conziliul episcopal unit, să aibă scaun şi cuvânt şi unul ori doi părinţi jezuiţi, cari sunt versaţi în ritul oriental şi stăpânesc limba română bine. Aşa adecă dupăcum poftise Kovács.

E de remarcat, că în Oradea conzultorul jezuit totdeauna a dus bună casă cu vlădicul ritual, nu ca la Blaj, unde ajunseră până la harţă formală.

De teolog în consistorul lui Kovács a fost instituit la 1764—7 jezuitul *român* Ladislau Dobra[1] dintre părinţii colegiului orădan, el era şi *misionar valah* şi coadjutor episcopal. Dela 1767—1771 a urmat Iosif Dobra apoi la 1772 Iosif Vinkler tot *misionari valahi.*

La anul 1787 ori 1788 mai întimpinăm un Dobra, numele de botez nu ne este cunoscut.[2] Acest Dobra era de naştere din Blaj şi pe la 1787 era alumn în seminarul teologic din Lemberg. Acolo împreună cu un alt teolog român au avut norocirea a vorbì singuri în două rânduri cu împăratul Iosif, când acela era în trecere către Moscva. Episcopia Orăzii a fost vacantă atunci, murise episcopul român Moise Dragosy. Rectorul seminarului dela Lemberg, ruteanul Mihail Savnischi, canonic dela Munkács a ştiut seduce pe împăratul ca să-l denumească pe el în locul lui

hidiacon a fost numit Kovács. Poporenii l-au propus pe Kovács de sufragan nu numai lui Forgách la 1748, dar şi la antecesorul aceluia la Csáky. A fost consacrat de episcop la titula Tegeanensa prin Emanuel Olsavszky al Munkácsului la mânăstirea Maria Pocs. Este îndoială despre aceea, că Kovács a fost chiar grec neaoş nu macedo-român. Cât a trăit, tot după aceea a umblat ca să ajungă episcop diecezan *poate din interes de câştig lumesc.* Unirea nu a putut-o întări. Sub el s'au unit — dela comisia din 1756 încoace 11 parohìi, cu 2175 suflete capabile şi 802 necapabile de sf. sacramente, dar aceasta e a se mulţămì stăpânului său episcopului br. Patachich. Pare că Kovács a fost lacom de bani. La 1751 episcopul Făgăraşului P. P. Aron îl pâreşte la Forgách că în butul repetatelor sale admonieri mai de multe-ori face simonie la sfinţirea de preoţi. Şi cu clerul a venit în conflict pentru simonie, cu arhid. Vasile parohul Gyalani-lor. *Aici* 136 şi nota 2. *Bunyitay* 55, 51, 56, 61, 70, 78, 79, 83, 84. *Ardelean* 24—27, 30—35. *Cipar* l. c. 168, 191. *Şemat.* 19, 20. Colecţiunea corespondenţii lui Kovács se află la episcopia de Lugoj.

[1] *Bunyitay* 78.

[2] *Cipar* 172—173. *Ardelean* 61, 62, revista *Transilvania* 1877 Nr. 11.

Dragosy, pe motivul, că între Români nu s'ar afla bărbat apt pentru de a fi episcop. Deşì canonicii români dela Oradea, au arătat Vienei că în clerul român se află până la 80 de bărbaţi «procopsiţi întru ştiinţele cele teologiceşti» totuş nu le-a succes să înduplece pe împăratul a reface denumirea «*rusului*» care nici o boabă nu ştia româneşte».

Ce n'a putut face un capitul, au făcut doi clerici harnici cari: «cu aşa putere cuvântară în treaba aceasta către împăratul, cât cuprins de mirare bunul părinte, se lasă a se învinge de îndrăznirea acelor doi tineri,[1] şi după puţină gândire întorcându-se către dânşii cu *faţa veselă* le zise: *că nu va fi rusul episcop Românilor*». Savnischi, nu numai că nu putù sărì în staulul oilor străine, dar fù desărcinat şi de rectorat.

Acesti Dobra sunt rudele episcopului mai de apoi la Lugoj. Istoria culturală mai pomeneşte de un Petru Dobra la 1751, director fişcal în Ardeal. Acesta a întors pe latineşte în resumat pravila mare de Târgovişte sub numele de «regula legis».

Mai fixăm aici, că aleasa tagmă a societăţii lui Iisus, în trecut a fost ilustrată încă cu ***doi*** părinţi de origine română. ***Gavrila***[2] Ivul † 1678, autorul operei polemice «Lapis Lydius». Acesta trebue că e un membru din familia nobilă bănăţană. Un *Mihai* Ivul pe la 1688, 1695, 1698 împreună cu alţi tovarăşi bănăţeni, revindecă la Viena drepturile politice şi moşiile nobililor bănăţeni, risipite sub domniatul turcesc.[3] Pe la 1637 figurează ca «notar jurat» al comitatului Severin şi al oraşului Caransebeş *Nicolae* Ivul. Dela 1648 până la 1657 e subprefect = solgăbirău.[4] In 1610 iară e un *Nicolae* Ivul, solgăbirău în comitatul Severin.

La 1703 în Cluj apare un catechis românesc cu litere latine. Traducătorul e iezuitul Dr. *Buitul* Gsurgs (Giuj, George) din Caransebeş.[5] Cartea e închinată lui Atanasie, mitropolitul care făcù unirea.

Să prindem firul acolo unde l'am lăsat. Părerile secţiunei ilirice şi respective ale lui Ville, fură aprobate de cancelaria de cabinet şi dispoziţiunile regali emanară:

---

[1] Pe colegul lui Dobra îl chiamă Atanasie Sengeli sau Boer.

[2] Dr. *Rapaics*, Raymund „egyetemes egh. tört." III. t. 1886 Eger, pag. 443.

[3] *Patriciu Drăgălină*, ist. Bănat. Sever. Caransebeş 1902, tom. III, 52, 13, 127—129.

[4] *Drăgălina*, tom. II, 174—177, 172.

[5] *Bian-Hodoş*, Bibliograf. rom. veche, fasc. IV—V, 447, *Iorga*, Ist. lit. relig. 173. nota 1 şi 211 nota 7.

Forgách fù transferat[1] la episcopatul de Vaţ. Cu ceva mai târziu, prin biletul din 14 Iulie 1757 se dă voie liberă episcopului de Arad, să-şi cerceteze neconturbat de nime poporenii săi neuniţi din comitatul Bihor. Pentru certurile întâmplate sunt vinovaţi Forgách şi comitatul, drept aceea eppul Forgách fù osândit a plătì 14,000 fl. spese de investigare. Toate spesele comisiunii au fost 17,660 fl.

Referitor la hotărîrea reginei, că autorizează pe vlădicul ortodox din Arad, să exercite jurisdicţie canonică peste credincioşii săi din judeţul bihorean, observă resignat Forgách «*acum numai Dumnezeu dragul de el, va mai putea ajuta cauza unirei*». Chiriarhul Aradului nici nu întârzie a-şi aşeza în Várad-Velence vicarul său.[2] Până să se ridice şi consistor lângă acel alter ego episcopesc, trebuì însă să mai treacă un pătrar de veac (1783).[3]

In locul lui Paul comite de Forgách ajunge episcop Adam Patachich br. Acesta ca toţi antecesorii încă bate după unire. Dar e mai cumpătat.[4] Se vede că a tras bogată învăţătură din păţania înaintaşului său. Dar la aceea ţine cu îndârjire vrednică de o cauză mai dreaptă — cumcă uniţii *sunt fii săi* sufleteşti[4] şi odată cu capul nu lasă să li se deie acelora arhipăstor independent de jurisdicţia sa.[5] Deşì Viena insista din răsputeri pentru ca Românilor să li se dee episcop cu jurisdicţie proprie, cât timp a stat la Oradea, (1776) baronul Patachich,[6] a ştiut uneltì, ca Roma să nu poată mulţămì pe uniţi cu episcop nesupus lui.

Murind Kovács şi fiind şi sedisvacanţă la episcopia latină, Viena stoarce dela curia papală canonizarea diecezei române unite, dupăce bieţii Români mai gustară din nou din binecuvântările unui vicar străin de rit şi de neam.[7]

Primul mire a nou înfiinţatei *dieceze canonice* române unite de Oradea a fost Moisi Dragosy. Obştea înclina mai tare spre un Ioan Simon protop. district. Giriş (Gyires) care era foarte mare «*naţionalist*» şi om învăţat. Clerul unguresc s'a temut de popu-

---

[1] Lui Forgách îi plăcea se crează, că el prin transferarea aceasta, e distins şi avansat pentru suferinţele avute.

[2] *Bunyitay* 77, 71, 72, 84, 85.

[3] *Popovici*, Ist. Bănat. 368.

[4] până [5] *Bunyitay* 54, 59, 77, 84, 85, *Ardelean* 32—34.

[6] Ca şi cu Forgách, aşa şi cu Patachich, clerul unit avù multe scârbe.

[7] Il chiema Antoniu Ganoczy şi suplinea pe Fáji care era bolnav.

laritatea lui Simon şi l-a silit, ca însuş să desmânte poporul, să nu stăruie pentru denumirea lui. Este *«primul Român care face fundaţiune în Ungaria pentru neamul său calicit»*; abstragem dela arhierei. A vărsat un capital de 500 fl.[1] Sumă notabilă, pentru cursul banilor pe acele vremi. Istoria culturei şi politicei româneşti din patria noastră, până azi nu i-a celebrat memoria. De scăderi de acestea bâjbăe paginile cărţii noastre naţionale.

Simon plin de merite pentru biserică şi *neam*, a murit în 1785 ca canonic lector - arhidiacon.[2]

Dragosy a fost denumit protopop în Oradea de Patachich la 1761, pentrucă s'a afirmat ca bun propagandist.[3] Prin 1775 ştim, că a unit 3 sate bine populate,[4] deci cu puţin înainte de a fi preconizat de episcop. Negreşit însă, ca şi mai nainte el să fi sporit unirea, căci se ştie, că pe la anii 1754—1756 unirea era în agonie şi la un deceniu după aceasta, ni-se prezentă — după cum vom arăta în tractatul viitor — binişor înciripată, numărând aproape 100 de comunităţi.[5]

De nu pretindea Viena *categoric* dela scaunul papal ca să fie scoşi Românii de sub tutela latinilor, şi de nu era serioasă teamă de spulberarea unirei, poate uniţii şi azi ar fi tractaţi ca nişte minori şi subordonaţi unui arhiereu, care ar simţì totdeauna greutatea toiagului, manuat din mila patronului său.

Dragosy, dela denumirea de episcop şi până la publicarea aceleiaşi denumiri, a trebuit să aştepte doi ani. Trăgănarea publicării nu e din motive de dotaţie,[6] cum s'a susţinut până acuma, ci cauze politice au fost la mijloc. Latino-catolicii din Oradea au ştiut, că dacă românimea scapă odată de comunismul ierarhic ungar, încetă orice speranţă, ca Românii uniţi să mai devină şi cândva unguri.

Subjugarea aceasta Roma o justifica cu un canon al conciliului icumenic lateran,[7] care numeşte cetatea cu doi episcopi

[1] *Ardelean* 35, 36, 55, 56, 109, 110.

[2] Fostul notar consistorial al lui Vulcan cel prigonit de Bob, cunoscutul Mihai Muntean încă să fie ajuns canonic. *Ardelean* 57, *Şemat*, 25, *Aici* 136 nota 2.

[3] *Bunyitay* 79, 80.

[4] *Ardelean* 40.

[5] *Bunyitay* 80, 81, 82, *Ardelean* 42—43; 113—117. Datele despre Dragosy arată la Viena în 1776 abia 40—50 comunităţi unite. *Călindarul* şi şematismul lui Patachich, din 1765 le pune numărul de două-ori atâta. Deci în 10 ani ar fi scăzut uniţii la jumătate.

[6] *Ardelean* 36—41, 43, 44. *Bunyitay* 84—88.

[7] *Ardelean* 33, 34.

diecezani «monstru cu două capete», și cu pravila lui Benedict al XIV-lea de «Synodo dioecezana» lib. II, c. 12 §. 7.

Pe lângă aceea că canonul e anticvat, legile disciplinare latine din firea lor nu se pot extinde și asupra celor de rit răsăritean. Unirea e numai în credință nu și în altele. Apoi sinodul lateran nici nu e icumenic; grecii nu au luat parte la el, nici nu au fost invitați.

Le părea rău clericilor unguri și aceea, că în Ardeal după unire s'a așezat episcop român diecezan, și nu un simplu coadjutor pontifical, submanuat celui apusan din Alba-Iulia. Cugetau să înduplece curia romană, ca să schimbe și natura episcopiei ardelene, în forma celei dela Orade.[1]

Roma de ar fi putut, nu ar fi dat arhierei diecezani *pe acele vremi* Românilor. Piu al VI-lea scrie reginei cu hulă despre Români. În 30 Noemvrie 1776, zice, că are teamă mare, să nu se înșele, cunoaște firea ascunsă și fățărită a celor de rit grec, multe a pățit cu ei, nu sunt sigure nici acelea ce le promit cu jurământ,[2] e de tot periculos a se încrede în asigurările lor și nu arare-ori se întâmplă, că aceia cu cari socotește a câștiga pe alții, aceia ei înșiși se lapădă.

De modalitatea necanonică, cu arhiereu liturg numai, nu erau îndestuliți nici blăjinii ruteni uniți. Ioan Bradács, sufragan dela Munkács la 1769 i-o spune[3] franc stăpânului său gr. Eszterházy, episcop de Agria, că dreptul regulat al vlădicului unit din Orade și Ardeal nu e în mâna lui proprie, ci la episcopul latin de Orade și la jezuitul din Belgrad. Tot atunci cum văzurăm în alt[4] loc i-a spus lui Eszterházy canonicul din Munkács I. Szabados, că nu este «a se înțelege sub unire supunere».

Comisiunea din 1754—1756 cu care ne preocupăm[5] nu a putut pune capăt neînțelegerilor și să facă ordine deplină. Ea proprie a examinat numai starea lucrurilor desperate.

---

[1] *Bunyitay* 56 și nota 2.

[2] ....„dubitationes quasdam ex animo Nostro exim ere non posumus, quae plurimam Nobis anxietatem inferunt. Non enim ignoramus quae sit Graecae Nationis indoles, quamque tecta ac subdola eiusdem agendi ratio multisque iam didicimus, ac in dies experimur exemplis, incerta esse, quae ipsa saepe religiose ac sancte promittit: valdeque periculosum quibuscunque illius pollicitationibus fidere, ac non raro contigiti ut per quos lucrari alios speramus, illi ipsi a Nobis desciscant. *Bunyitay* 84, nota 3.

[3] *Bunyitay* 83 nota 1 și 40 nota.

[4] Aici 140.

[5] Instrucțiunea în 5 puncte nemțește la Eu. *Hurmuzaki* pag. 15 în rezumat român la *Ardelean* 28—29.

Regina deci mai trimise o a treia şi ultima comisiune — în chestiunea bisericilor învrăjbite — în vara anului 1757.

Aceasta a avut menire mai gratä. Nu şi-a perdut timpul scump, cu cercetări dubii, complicate şi fără capăt, ci a regulat trebile fundamental şi statornic. Isprava ei e opera păcii, care domineazǎ şi azi. A elaborat şi un regulament drept (?) şi prudent....

Despre acestea vom redacta alt comunicat.

(Va urma). *Gruia.*

HIROTONIA CA PEDECĂ PENTRU CĂSĂTORIE.

O chestiune de drept canonic tratată în limba sârbească de Prea Sfinţia Sa episcopul Dalmaţiei **Dr. Nicodim Milaş.**

In bisericile, cari le-au înfiinţat înşişi apostolii şi în cari se păstra învăţătura curată a evangeliei şi tradiţiunea apostolică, fără a fi atinsă de ideile encratiste, — domnia în cele dintâiu veacuri ale creştinismului în privinţa căsătoriei membrilor clerului acea normă generală, care a fost prescrisă în fond de sf. scriptură şi care singură corăspundea legii naturale despre căsătorie. Episcopilor, presbiterilor şi diaconilor le era permis să fie însuraţi, fie că se căsătoriau înainte, fie că după hirotonie, tot aşa precum era aceasta permis clerului de jos. In caz că un episcop, presbiter, diacon sau altcineva din cler rămânea văduv, îi era permis dacă voia, să se însoare a doua oară.

Aceasta e *doctrina dreptului divin,* care e exprimată în susamintitele epistole ale apostolului Pavel, că episcopul şi tot asemenea presbiterul şi diaconul «trebue să fie bărbatul *unei* femei». Ideea fundamentală a acestei doctrine e monogamia, care trebue să aibă valoare pentru fiecare membru al clerului şi care eschide absolut bigamia. Dar şi această doctrină, clară ca soarele, în acele biserici, unde encratismul prinsese rădăcini mai adânci, a ştiut să o explice în folosul său, în înţelesul, că prin ea s'ar oprì nu numai bigamia, adecă traiul în căsătorie cu două femei deodată, ci şi căsătoria a doua, încheiată după moartea soţiei celei dintâiu. O astfel de interpretare a locului amintit din sf. Scriptură se observă deja în veacul al treilea. Intr'o omilie alui *Origen* cetim: «Ab ecclesiasticis dignitatibus non solum fornicatio sed et nuptiae repellunt: neque enim episcopus, nec presbyter, nec diaconus possunt esse digami.»[1] *Tertulian,* primind părerile montaniste şi osândind căsătoria a doua chiar şi pentru mireni, a accentuat în mod deosebit monogamia pentru membrii clerului în acel înţeles, că aceştia au voie a fi numai odată căsătoriţi.[2] Această explicare

[1] Origen. hom. XVII in Lucan.

[2] Tertul. de monogamia c. 11, de poenit. c. 9, de exortet. castat. c. 7, ad utor. ib. I. c. 7.

şi-au însuşit-o în Apus între alţii *Ambrosiu din Milan* şi *Ieronim din Stridon.* Cel dintâiu scrie: «De castimonia, quid dicam, quando una tantum, nec repetita permittitur copula, et in ipso ergo conjugio lex est, non iterare conjugium, nec secundae conjugis sortiri conjuctionem, nec secundae conjugis sortiri conjuctionem», apoi referindu-se la unii, cari cercau să dovedească, că nu este a se lua în seamă dacă s'a însurat cineva înainte de botez de două-ori, pentruca după botez să poată fi primit în cler şi osândind o astfel de părere continuă: «Quod plerisque mirum videtur, cur etiam ante baptismum iterato conjugio ad electionem muneris et ordinationis praerogativam impedimenta generentur, cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento: sed intelligere debemus, quia in baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest; in conjugio relasatur, quod legis est, in conjugio non solvitur».[1] Tot asemenea cugeta şi Ieronim. El scrie: «Praedicator continentiae nuptias ne conciliet; qui apostolum legit, superest, ut qui habent uxores sic sint, quasi non habeant: cur virginem cogit ut nubat? Qui de mónogamia sacerdos est, quare viduam hortatur ut digama fit?»[2] Şi în alt loc tot acelaş Ieronim scrie: «Considera, quod vidua non eligatur, nisi unius viri uxor, et nos putamus, sacerdotum hoc esse tantum privilegium, ut non admittatur ad altare, nisi qui unam habuerit uxorem. Non solum enim ab officio sacerdotis digamus excluditur, sed et ab elemosyna ecclesiae, dum indigna putatur stipe, quae ad secunda conjugia devoluta est: quamquam lege sacerdotali teneatur et lacius, qui talem praebere se debet, ut possit eligi in sacerdotium. Non enim eligitur, si digamus fuerit. Porro eliguntur ex laicis sacerdotes: ergo et laicus tenetur mandato, per quod ad sacerdotium pervenitur».[3] O astfel de explicare a opreliştei apostolului Pavel şi-a însuşit în decursul timpului aproape întreaga biserică apuseană, pânăce s'a întrodus legea, că membrii clerului, cari atârnă dela papa din Roma sunt îndatoraţi să rămână celibi.

In biserica orientală au fost altcum explicate amintitele cuvinte ale apostolului Pavel, anume aşa, că prin ele se opreşte întrarea în cler acelor persoane, cari au în acelaş timp mai multe femei, aşadară cari trăiesc în poligamie, deasemenea şi a acelora, cari şi-au alungat fără vre-un motiv legal soţiile legiuite, luându-şi apoi altele. Aceasta o făceau pe timpul apostolului Pavel Iudeii şi Păgânii, pentru care lucru nelegiuit şi rău, apostolul îi osândeşte în epistolele sale şi orândueşte ca membrii clerului creştin, episcopii, presbiterii şi diaconii să nu aibă în acelaş timp două sau mai multe soţii, ci numai una legiuită. Astfel au explicat cuvintele apostolice dintre cei mai cu autoritate *Ioan Chrisostom*, iar după el *Teodoret* episcop în Cyr. Cel dintâiu în omilia sa la locul amintit din epistola cătră Timotei zice: «Bărbatul unei femei. N'a spus-o aceasta apo-

---

[1] Ambros. de offic. lib. I. c. 50.
[2] Hieron. ep. II. ad Nepotian.
[3] Id. ep. XI. ad Geront. Cf. ep. *LXXXIII.*

stolul ca lege, că episcopului nu i-ar fi iertat, să trăiască fără femeie, ci să rânduiască cum trebue să fie, căci Iudeilor le-a fost permis să se însoare a douaoară şi în acelaş timp să aibă două femei, cu totul legiuite. Ci pentru aceea s'a spus, precum unii bine şi înţeleg, că la episcopie să se primească numai acela, care e bărbatul unei femei».[1] Iar în omilia la locul respectiv din epistola lui Pavel către Tit scrie Chrisostom: «Cu aceasta vrea apostolul să închidă gura acelora, cari condamnă căsătoria, şi să arete, că ea nu-i lucru păcătos, ci mai vârtos e un lucru cinstit, căci cine-i căsătorit este liber a se urca şi pe tronul episcopesc. Cu aceasta dojeneşte apostolul şi pe acei oameni nechibzuiţi, cari opresc dela conducerea şi demnitatea de păstori sufleteşti pe aceia, cari s'au căsătorit a doua oară....[2] E un lucru constatat şi documentat cu multe exemple din istorie şi cu o îndelungată praxă bisericească, că fără a li-se face vre-o obiecţiune au rămas în cler îndeplinindu-şi funcţiunea pastorală cu toate drepturile ei mulţi, cari s'au însurat de două-ori. Insuş Tertulian, care s'a exprimat energic împotriva căsătoriei a doua, precum am văzut recunoaşte că au fost mulţi episcopi căsătoriţi a doua-oară. «Quot enim et digami praesident vos, insultantes utique apostolo».[3] Despre aceasta mai aminteşte episcopul din Roma Siricie[4] şi Inocenţiu, spunând că mulţi episcopi din Spania şi Grecia primesc în cler fără a li-se face vre-o împotrivire şi pe aceia, cari au fost căsătoriţi a doua-oară. Teodoret din Cyr a hirotonit de episcop pe Ireneu, care a fost a doua-oară căsătorit. Iar când unii i-au făcut obiecţiuni, s'a rectificat zicând că aceasta nu stă în contrazicere cu orânduirile apostolice, nici cu praxa celorlalte biserici. «Ce să atinge de bigamie, scrie Teodoret, noi păşim pe urmele înaintaşilor. Căci şi Alexandru cel de pie memorie, care a stat pe acest scaun apostolic (din Antiochia), dimpreună cu fericitul episcop Alakie din Beroëa au sfinţit pe fericitul Diogen, care a fost de două-ori căsătorit; tot asemenea fericitul Prailie a sfinţit pe Domniu din Caesarea, care era asemenea a doua-oară însurat. Am urmat aşadară obiceiul şi exemplul oamenilor, cari au fost renumiţi şi însemnaţi prin doctrina şi vieaţa lor. Şi de multe-ori a lucrat asemenea şi Proclu cel de pie memorie, episcopul din Constantinopol, sfinţind însuş pe cei de a doua-oară căsătoriţi şi lăudând pe alţii, cari făceau asemenea. Asemenea au făcut toţi mitropoliţii Pontului şi ai Palestinei şi nu le-a obiecţionat nimenea nimic pentru aceea, nici nu au dat nimănui scandelă».[5] Iar într'alt loc explicând mult citatele cuvinte ale apostolului Pavel, acelaş Teodoret scrie: «Pe timpul acela era obiceiu la Iudei şi Elini, ca unii să aibă în acelaş timp două, trei şi mai

---

[1] Chrysostom. homil. X. in I. Timoth. 3, 2.
[2] Chrysostom. homil. II. in Tit. 1, 6.
[3] Tertull. de monogam. cap. 12.
[4] Siricii epist. I. ad Himer. Tarrac.
[5] Teodoreti ep. CX. ad Domnum.

multe femei. Dacă astăzi se interzice aceasta, pentrucă nu permit legile împărăteşti să aibă cineva două femei în acelaş timp, eludează legea primind femei pierdute şi concubine. Iar apostotul dumnezeiesc orândueşte, că numai acela, care trăieşte modest cu o femeie (*τὸν μιᾷ μόνῃ γυναικὶ συνοικοῦντα σωφρόνως*) şi care e demn, poate fi episcop. Nici apostolul nu condamnă căsătoria a doua, ci de multe-ori orândueşte să se încheie (*ὃν γὰρ δεύτερον τὸν γάμον ἐξέβαλε, ὅγε πολλάκις τοῦτο γενέσ αι κελεύσας*), cu deosebire pentru aceea, ca să nu i-se facă clerului vre-o observare.

In urma acestei interpretări a orânduirilor sf. Scripturi, interpretare, care ne-o dau cele mai luminate capete ale bisericii orientale, şi care s'a legitimat prin practica bisericilor particulare din orient în decursul mai multor veacuri, rămâne incontestabilă învăţătura dreptului dumnezeesc amintită la începutul acestui capitol, despre căsătoria membrilor clerului. Această învăţătură se confirmă şi mai mult prin faptul, că în dreptul divin, nu se aminteşte cu nici un cuvânt despre aceea, că taina preoţiei (hirotonirea) ar eschide taina căsătoriei. Acest drept, ameninţând cu anatemă, opreşte numai ţinerea unei a doua femeie pe lângă cea legitimă, care trăieşte. Mai era oprit membrilor clerului să iee de soţie o astfel de femeie, care moraliceşte nu sta în nume bun, iar ceice nu se conformau acestei oprelişti, erau eschişi din sinul clerului.[1]

Dintre aceste a păstrat legislaţiunea bisericească cele două oprelişti din urmă mai înăsprindu-le întrucâtva. A rămas norma că: 1) episcopul nu are voie să fie căsătorit; 2) cine e rânduit întru ipodiacon, fiind neînsurat, nu mai are voie să se însoare şi 3) ipodiaconul, diaconul şi presbiterul dacă rămân văduvi nu se pot căsătorì a doua-oară. Punctul din urmă formează obiectul propriu al lucrării acesteia.

Cele dintâi orânduiri bisericeşti referitoare la aceea, că membrilor clerului nu li-e permis să se însoare după hirotonie, au fost date în singuraticele biserici particulare în jumătatea dintâi a veacului IV, dar nu într'o formă, ci diferit, dupăcum erau părerile despre căsătoria preoţilor în fiecare biserică particulară. In biserica din Galatia, membrii clerului, cari au intrat necăsătoriţi în cler, puteau să se însoare după hirotonie, dacă căpătau permisiune dela autoritatea bisericească superioară, şi dacă declarau pe timpul hirotoniei, că se vor căsătorì. Aceasta s'a normat apoi prin canonul 10 al sinodului din Ancyra (314) apriat pentru diaconi.[2] Dar că aceasta se permitea nu numai diaconilor ci şi presbiterilor dovedeşte sinodul din Gangra, care s'a ţinut c. 340. *Eustatianii*, o sectă din

---

[1] Referitor la întrebarea aceasta vezi în articlul întitulat „*Boljnoi vopros*“ în revista academică din Petersburg, „*Cerkovnei Bjestik*“ din 1906 Nr. 15 p. 471—472, în care articol se spune că sf. sinod rusesc a declarat încă în 1795 că căsătoria a doua nu poate fi piedecă pentru serviciul preoţesc.

[2] Despre orânduirea acestui canon vezi explicarea lui şi explicarea can. 6 trulan în Pravile I, 440 II, 12.

Asia-mică, propoveduiau între altele acelaş encratism, pe care l-a condamnat apostolul Paul la timpul său. Ei osândiau căsătoria, cercând să dovedească că cel însurat, nu mai poate avea nădejde de mântuire, că casele oamenilor însuraţi nu au binecuvântarea lui Dumnezeu, şi că preotul însurat nu e vrednic să săvârşească liturgia. Sinodul din Gangra a condamnat pe Eustatiani, iar în al 4-lea canon al său pune sub anatemă pe acela, care ar afirma, că nu se cuvine a primì cuminecătura dela un presbiter însurat.[1] Iar că aici este vorba despre un astfel de presbiter, care s'a căsătorit după hirotonie, nu numai înainte de hirotonie, dovedeşte însuş textul canonului acestuia şi epistola sinodului, în care se înşiră greşelile Eustaţianilor şi se spune apriat cum condamnă ei pe preoţii cari s'au căsătorit.[2] O mărturiseşte aceasta şi istoriograful bisericesc din veacul al V-lea *Sozomen,* care s'a ocupat cu secta eustaţiană.[3] Iar că au fost cazuri, că singuratici episcopi s'au însurat şi după ce au fost puşi în demnitatea episcopească şi încă fără de nici o permisiune dela vre-o autoritate bisericească superioară, o dovedeşte Tertulian, care de altcum se plânge pentru aceasta şi face reproşuri respectivilor, fiindcă nu voiesc să păstreze vieaţa feciorească.[4] In biserica din Capadochia întimpinăm o părere cu mult mai strictă în privinţa aceasta. *Sinodul din Neo-Cesaraea,* ce s'a întrunit înainte de conciliul din Nicaea, cam între 314 şi 325, s'a ocupat aproape escluziv cu întrebarea: cum trebue să fie clericii în privinţa morală şi îşi exprimă nedumerirea faţă de căsătoria a doua, oprind

[1] *Εἴ τις διακρίνοιτο παρὰ πρεσβυτέρου γεγαμηκότος, ὡς μὴ χρῆναι, λειτουργήσαντος αὐτοῦ, προσφορᾶς μεταλαμβάνειν, ἀνάθεμα ἔστω.* Despre Eustatiani şi ce învăţau ei despre căsătorie vezi Pravile, II, 37.

[2] Cuvintele textului *πρεσβυτέρου γεγαμηκότος*, după părerea ce o aveau despre căsătorie comentatorii secl. XII, au fost luate în înţelesul că aici sunt înţeleşi preoţii, cari s'au căsătorit înainte de hirotonie. Astfel Balsamon a parafrazat aceste cuvinte cu *ἱερέων ἐχόντων γυναῖκας*, tot aşa şi Aristen cu *πρεσβυτέρων ὑπογυναίων*, ceeace înseamnă: a preoţilor însuraţi; în latineşte după Beverige: qui habent uxores; — matrimonio junctis. Iar Dionisiu cel mic, după părerea bisericei catolice, care domnea deja în veacul al VI-lea, că preotului nu-i este permis să trăiască în căsătorie, fără a se fi însurat înainte de hirotonie, a tradus acele cuvinte cu qui uxorem habuit adecă, cine a avut femeia înainte de hirotonie şi s'a despărţit de ea sau i-a murit. Dar nu era aceasta părerea dintru început despre căsătoria preoţilor şi nu judecau aşa nici aceia, cari nu aveau interes să lege preoţimea prin celibat sau să împedece căsătoria preoţilor după hirotonie. O dovadă principală, că canonul 4 din Gangra vorbeşte despre preoţii, cari s'au căsătorit după hirotonie şi despre cari ziceau Eustatianii, că sunt nevrednici a săvârşi cuminecătura, — e o epistolă a sinodului acestuia, în care stă: *πρεσβυτέρων γεγαμηκοτων ὑπερφρονοῦντες* (At. Sint. III. 99), ceeace e tradus în latineşte: presbyteros qui matrimonia contraxere, spernunt (Bevereg, Synodic I, 416). Dovedeşte şi vechea traducere a acestui canon în latineşte încă înainte de Dionisiu, aşa numita Prisca versio canonum, unde sunt traduse acele cuvinte cu presbytero, qui uxorem duxit. In acest înţeles e făcută traducerea şi în cartea rusască a Pravilelor.

[3] Hist. eccl. III, 14: hi (Eustatiani) nuptias damnarent et in aedibus conjugatorum orare recusarent, et presbyteros *qui uxores duxissent,* contemnerent".

[4] De monogamia. cap 10.

preoţilor chiar şi numai să iee parte la a doua căsătorie a mirenilor.[1] Dacă judecau aşa membrii sinodului din Neo-Cesaraea despre căsătoria a doua a mirenilor, e uşor de înţeles că a doua căsătorie pentru preoţi o osândeau de-a dreptul. Şi aceasta au exprimat-o ei chiar în canonul cel dintâi, care opreşte pe preoţii cei văduvi să se însoare a doua-oară şi orânduește ca acela, care ar face-o aceasta să fie eschis din cler, fără a-l supune la vre-o epitimie canonică.[2] Aceleaşi păreri despre căsătoria a doua ca în biserica din Capadochia le aflăm şi în Siria, unde s'au publicat cam pe la mijlocul veacului al IV-lea aşa numitele *constituţii ale apostolilor* (Constitutiones Apostolorum). In aceste constituţii se spune, că la episcopie, presbiterie sau diaconie pot ajunge acele persoane, cari s'au însurat numai odată, fie că le trăiesc soţiile, fie că au murit, iar după hirotonie nu le este permis să se căsătorească, dacă mai înainte nu s'au căsătorit, nici să se căsătorească a doua-oară, dacă au rămas în văduvie.[3] Aici nu e spus, de ce se opreşte aceasta, pentrucă taina hirotoniei în sine nu eschide taina căsătoriei, precum s'a spus aceasta clar în canonul 10 al sinodului din Ancyra, ci opreliştea aceasta a fost dată sub înrâurinţa acelei păreri nefavorabile despre căsătoria a doua, care stăpânia şi în biserica particulară din Siria. Din aceste constituţii s'a compus canonul 26 apostolic, care orânduește, că dintre cei ce au întrat în cler neînsuraţi, pot să se însoare numai cei din clerul inferior, lectorii şi cantorii.[4]

In celelalte biserici particulare — şi erau multe de acestea — se proceda după norma generală, că hirotonia nu e piedecă pentru căsătorie şi de regulă se însurau episcopii, presbiterii şi diaconii cari au întrat în cler necăsătoriţi sau au rămas văduvi după soţia cea dintâi. Cu chestiunea aceasta nu au aflat de trebuinţă să se ocupe sinoadele ecumenice din timpul acela, nici să o reguleze prin canoane deosebite, înzestrate cu putere obligătoare pentru întreaga biserică catolică. *La sinodul cel dintâi ecumenic* unii membrii au atins întrebarea referitoare la celibatul membrilor clerului. Se făcuse o propunere radicală în acest înţeles, dar a fost respinsă de sinod, fără a întra într'o desbatere mai amănunţită asupra ei şi fără a lua vre-o deciziune în merit.[5] *Sinodul al patrulea ecumenic* s'a ocupat cu întrebarea despre căsătoriile mixte şi prin canonul[6] 14 a orânduit, că membrii clerului de jos nu au voie să se căsătorească cu astfel de persoane, cari nu aparţin bisericii ortodoxe. Din textul acestui canon se vede, că în unele eparhii era oprit chiar şi membrilor din clerul inferior, lectorilor şi cantorilor, să se căsătorească şi că rigorismul acesta în

---

[1] Can. 7. Sintagma III, 80.

[2] Sintagma III, 70.

[3] F. X. Funk, Didascalia et Constitutiones Apostolorum. Paderbornae, 1905 I, 339, 341.

[4] Sint. II. 33.

[5] Vezi explicarea can. 3 al sinodului I ecum. Pravile I, 170.

[6] Comentariul lui Valsman referitor la acest canon. Sint. II, 253.

chestia căsătoriei membrilor din cler a trecut peste toate marginile. Cât de nedrept şi fără temeiu era acel rigorism este în sine evident, ceeace au arătat de altcum apriat şi astfel de comentatori ai canoanelor, cari nu erau prea însufleţiţi pentru căsătoria preoţilor. Sinodul de altcum nu s'a ocupat cu oprelişte aceasta neobicinuită din respectivele eparhii, precum nu s'a ocupat nici cu căsătoria preoţilor în general, ci s'a mărginit să orânduiască, că membrii clerului nu au voie să se căsătorească cu femei necredincioase.

Dar ceeace nu au aflat de trebuinţă să facă sinoadele ecumenice din veacul IV şi V, şi să întroducă în legi ceva ce în sine nu ar fi fost şi nici nu putea fi ireproşabil, — a făcut legislaţiunea bizantină în veacul VI. Şi s'a întâmplat aceasta pe timpul împăratului *Iustinian I*, care a luat în mânile sale nu numai chestiunile privitoare la administraţia bisericească şi la cler, ci chiar şi pe acelea, cari aparţineau domeniului credinţii. Afacerile privitoare la ierarhia bisericească le privia acest împărat ca cele mai de căpetenie preocupaţiuni ale sale, socotindu-se pe sine întocmai ca şi împăratul Constantin cel Mare, drept episcop în cele externe ale bisericii, şi ca atare, conform poziţiei sale, chemat să edeie înainte de toate legile de lipsă, prin cari să asigure o organizaţiune stabilă pentru ierarhia bisericească din extinsa sa împărăţie. Intrebarea privitoare la căsătoria preoţilor i-s'a părut lui Iustinian foarte importantă, de aceea a şi publicat referitor la ea patru legi într'un restimp scurt de şasesprezece ani. Iar spiritul în care erau concepute acele legi, a fost determinat de părerea rigoristă ce domnia în privinţa căsătoriei preoţilor pe acele vremuri, precum şi faptul, că principiile encratiste se lăţiseră pretutindenea în cuprinsul bisericii ortodoxe.

De bază a legilor privitoare la chestiunea aceasta a luat el două dintre canoanele amintite: canonul 1 al sinodului din Neo-Cesaraea şi canonul 26 apostolic, şi astfel prin legea din 18 Octomvrie an. 530 a orânduit ca presbiterul, diaconul sau ipodiaconul, care întră în căsătorie după hirotonie, să fie eschis din cler.[1] Această orânduire a reînoit-o Iustinian prin cele două novele ale sale din 10 Martie 535 şi 18 Martie 536.[2]

---

[1] In acea lege a lui Iustinian, de altcum foarte strictă se spune: Sacris canonibus neque Deo amantissimis presbyteris, neque reverendissimis diaconis aut subdiaconis nuptiae contrahere post huiusmodi ordinationem permittentibus, sed solis reverendissimis psaltis et lectoribus id concedentibus: animadvertimus quosdam despicientes quidem sacros canones, pueros autem generantes ex quibusdam mulieribus, quibus conjungi secundum sacerdotalem censuram non possunt, quoniam igitur poena facinoris huius in sola sacerdotii erat amissione, sacros autem canones non minus, quam leges, valere, etiam nostrae volunt leges: sancimus obtinere in illis, et quae sacris visa sunt canonibus, perinde ac si civilibus inscriptum esse legibus: et omnes istius modi homines tam sacerdotio, quam divino ministerio, atque etiam dignitate ipsa, quam habent, nudari, quemadmodum enim sacris canonibus prohibita sunt talia, sic et secundum nostras leges, rem ipsam prohiberi ....“ (Ed. D. Gothofredi, Francf. a. M. 1688. col. 40—41).

[2] Nov. VI. cap. 5, Nov. XXII. cap. 42 (Ed. Goth.)

Aceste legi nu şi-au ajuns rezultatul dorit, cu toatecă statul le-a sancţionat, pentrucă membrii clerului au continuat şi de atunci înainte să se căsătorească, ca şi pânăce s'au adus acele legi.

Pentruca legile privitoare la căsătorie să se ducă la îndeplinire, a publicat Iustinian zece ani mai târziu, în Maiu 546, la îndemnul patriarhului de atunci din Constantinopol, *Miniu,* bărbat care ţinea cu trup cu suflet la asceticism, o altă novelă în aceeaş chestiune, dar acum cu ameninţarea confişcării averii tuturor acelor presbiteri, diaconi sau ipodiaconi, cari s'ar însura după hirotonie.[1] Urmarea acestei nouă legi a lui Iustinian a fost, că de acum nici un cleric nu a mai cutezat să se căsătorească după hirotonie, temându-se de pedeapsa, ce le-ar fi aplicat-o oficianţii statului. Dar şi aceasta a durat numai puţin timp, după care iarăş s'a restabilit starea de mai nainte, adecă iar a început să se căsătorească după hirotonie presbiterii, diaconii şi subdiaconii, ca şi cei din clerul inferior dacă rămâneau văduvi sau dacă au intrat necăsătoriţi în cler. Această stare a durat încă aproape o sută cincizeci de ani. In tot timpul acesta nu s'a mai ocupat de această afacere nici legislaţiunea bisericii, nici cea a statului din orient. (Va urma.)

PREDICĂ LA DUMINECA SAMARINENCEI.

(Despre înălţimea învăţăturii creştine).

„Celce bea din apa, care eu voi da lui, nu va însătoşa în veac, ci apa carea voi da lui, va fi întru el izvor de apă curgătoare în vieaţa de veci.
(Ioan 4, 14).

Iubiţi fii!

In vieaţă întâlnim oameni cari se tângue cu Psalmistul: *Inima mea s'a tulburat întru mine şi frica morţii a căzut asupra mea (54, 4),* şi întâlnim oameni cari se laudă cu Apostolul: *Mie a veţuì este Christos şi a murì dobândă, dor având să mă slobozesc şi să fiu cu Christos (Filipeni 1, 21. 23).* Cei dintâi sunt nefericiţi, ai doilea fericiţi. Fericirea celor din urmă provine din puternica lor *credinţă* în Dumnezeu, precum nefericirea celorlalţi o cauzează *necredinţa.*

Fără credinţă vieaţa este un pustiu. Frica necunoscutului urmăreşte pe necredincios pas de pas. Inzadar s'ar deda la petreceri zgomotoase, ori ar căuta plăcere în desfrânări: aceste numai până la un timp oare-care pot întuneca *mustrarea conştiinţei sale.* Zi de zi simţim şi ne convingem de acest adevăr. Oamenii singuratici, ca şi popoarele au lipsă de credinţă ca să devină tari, puternice. Avem pilde pentru aceasta. Cartea trecutului

---

[1] „... Si vero post ordinationem presbyter aut diaconus aut subdiaconus uxorem duxerit: expellatur a clero, et curiae civitatis illius, in qua clericus erat, cum propriis rebus tradatur. Nov. CXXIII. cap. 14 (Ed. Gothofr.)

ne învaţă, că neamul nostru român, în cursul veacurilor de urgie ce-au trecut peste el, s'a susţinut numai prin credinţă şi prin alipirea sa la biserica străbună. Popoară au venit, popoară s'au dus — «potop, potop cu toţii», cum frumos zice poetul. Cele mai multe au perit, nici urma nu li-se mai cunoaşte. Noi am stat ca o stâncă neînfrântă, pe care nu o prinde dintele vremii. Credinţa în Dumnezeu ne-a împuterit. Semnele arată, că stropii furioşi ai timpului mai nou încetul pe încetul desfac stânca, dovedită atât de vârtoasă altădată. Par'că turma credincioasă nu se adună aşa cu drag în jurul instituţiilor sale bisericeşti, par'că păşunea religioasă nu o mai mulţămeşte. Urmarea? — *Reslăţirile ce le vedem şi părăsirea datinilor străbune!*

Întristatu-m'au până la moarte purtările de acest fel. Temerea, că neamul nostru, recunoscut ca foarte religios până acì, poate să devină jertfa necredinţii sale, nu-mi dă pace a fi liniştit nici chiar în mormânt. Au vom putea suferì privirea din cer la noi, a părinţilor noştri, cari văd biserica străbună, acest liman ocrotitor în mijlocul furtunelor, uitată şi părăsită? Cu ce ne facem vrednici a le purta numele?...

Părerea cea bună, iubiţilor! ce o am despre voi, mă face să cred, că reslăţirile sunt un fel de boală trecătoare, o *uşoară slăbiciune sufletească*, care nu va lăsa rane mai adânci în trupul vostru, altfel sănătos. Ca să vă întăresc totuş în credinţa străbună, aflu cu cale a folosì prilegiul zilei de azi — dat de biserică prin cetirea Evangeliei Samarinencii —, cuvântând despre *Dumnezeu şi închinarea ce o facem lui Dumnezeu.*

Cunoştinţa de Dumnezeu e de lipsă, pentrucă ea atrage pe om, îi împutereşte trupul şi sufletul trudit, cum atrage păşunea cea dulce oile, cari nu au astâmpăr până nu o găsesc şi găsindu-o aleargă după ea prin dealuri, văi şi prăpăstii de tot felul. Cunoştinţa de Dumnezeu, primită la fântâna lui Iacob, a întors pe Samarineancă din *rătăcirile de mai nainte.* A însufleţit-o în măsură nemai pomenită. Din muiere păcătoasă a devenit învăţăcea a lui Christos. Neastâmpărul a cuprins-o. În fugă mare s'a dus până la cetatea Sichar. A adus oameni de acolo la Isus cât ai bate în palme. Aceeaş cunoştinţă vă va da şi vouă lumina şi căldura de lipsă, care vă va încălzì şi vă va ferì de rătăciri.

Vino Isuse în mijlocul nostru! Luminează ochii sufletului împăingeniţi şi încălzeşte inimile reci ale credincioşilor Tăi.

«Muiere — zice Isus Samarinencei din Evangelie — crede-mă că va venì vremea când nici în muntele acesta, nici în Ierusalim vă veţi închina Tatălui. Voi vă închinaţi cărui nu ştiţi, noi ne închinăm căruia ştim, că mântuirea din Iudea este. Ci vine vremea şi acum este, când închinătorii cei adevăraţi se vor închina Tatălui cu duhul şi cu adevărul, că Tatăl pe unii ca aceştia caută, cari să se închine Lui. Duh este Dumnezeu şi cine să închină Lui să cade să se închine cu duhul şi cu adevărul.» (Ioan 4, 21—24).

Cuvinte de adânc înţeles. În adâncime învăţătura aceasta se poate asemăna numai cu Evangelia Paştilor. Vorbe scurte, rostite în fuga mare

unei femei din popor. Puterea vorbelor nici nu stă în mulţimea lor, ci în cuprins. Iar aceste câteva cântăresc o lume întreagă. Filozofia oamenilor din întreagă lumea nu pot face cât ele.

Spre a le înţelege deplin, vă voi espune starea sufletească şi pornirile oamenilor de pe timpul lui Christos.

Două grupări de oameni se cunosc în privinţa religioasă. De o parte erau păgânii cu multele lor credinţe deşerte, de alta jidovii cu credinţa lor în un singur Dumnezeu. Starea sufletească a păgânilor era cât se poate de posomorîtă. Pe ei nu-i mulţămiau zeii păgâni — «lucrurile de mâni omeneşti», cum îi numeşte în batjocură psalmistul. Mintea din ce în ce mai luminată le spunea, că, nu pot fi D-zeu chipurile ce ei le cioplesc. Infricoşate şi neliniştitoare trebuiau să fie pentru ei apoi *jertfele de sânge omenesc* cu cari împăcau mânia zeilor şi cari erau adevărate băi de sânge. Toate păturile societăţii păgâne îşi puneau întrebarea: «*cine-i D-zeu şi ce închinare i-se cuvine?*» Fără a primi răspuns mângăitor. Intrebarea o repetau cu aceeaş râvnă şi jidovii. E drept că ei aveau pe un singur Dumnezeu, pe Iehova, dar nu-l cunoşteau mai de-aproape. Moise nu a dat îndrumări, căci nici el n'a ştiut mai de-aproape ce trebue să creadă în privinţa lui D-zeu. La întrebările ce le-a pus Moise, când vorbea cu Dumnezeu pe muntele Horiv, a primit răspunsul: «Eu sunt cel ce sunt.» (Eşire 3, 14). Din răspuns nu se putea deci afla învăţături mai amănunţite despre fiinţa lui D-zeu. Jidovii priveau pe D-zeu numai ca D-zeu al poporului ales, care, nu vrea să ştie, de alte popoară decât de cel jidovesc, şi nu primea *altundeva* jertfe, decât în templul lui David din Ierusalim. Din cauza asta, apoi din cauza spălărilor, a formelor şi ceremoniilor multe din afară, legea mozaică impunea prea mari poveri credincioşilor săi. Ales clasa de jos a jidovilor săraci, şi jidovii înstrăinaţi de patrie şi mestecaţi cu alte popoară — sufereau. Evangeliile sunt pline de tânguirile acestor robi ai legii şi fii oropsiţi ai vameşilor şi fariseilor. Formând ei grosul jidovimei, vom înţelege clocotul neamului jidovesc şi nemulţămirea lui, de pe timpul lui Isus, cum clocoteşte muntele de foc înainte de ce s'a aruncat cenuşa în văzduh.

Nedumeririle din aceste două grupări de oameni sunt menite a le împrăştia cuvintele Domnului Isus Christos, date Samarinencei, — şi a ne da legea cea nouă creştină, de care ne ţinem noi.

Samarinenii erau popor eşit din mestecarea jidovilor cu păgânii, popor cu credinţe jidoveşti şi şi păgâneşti: *mestecătură.* Samarineanca, cu care a vorbit Isus, înfăţişează oare-cum amândouă aceste popoară *jidov* şi *păgân,* ce se cunoaşte foarte bine din cuprinsul evangeliei, unde Isus o agrăieşte cu «voi» nu «tu», ca persoană singuratică, înfăţişând un popor singuratic. Deci vorbele către samarineancă de fapt trebue să le privim ca date atât jidovilor, cât şi păgânilor.

Inţelesul lor pentru păgâni e, caşicând ar zice acestora aşa: «Nu lucrurile moarte, ce voi le faceţi, sunt zeii vostri. D-zeul vostru este numai

unul, nefăcut de mâni omenești, care eu vi-l predic. Acela este începutul și sfârșitul, adecă făcătorul tuturor făpturilor din lume. El cârmuiește și dela El atârnă pământul, soarele și tot ce vedem. Dumnezeul pe carele eu îl vestesc nu se poate cuprinde însă cu simțurile omenești, căci este nevăzut ca și sufletul. Cu El vă veți unì în lumea *duhurilor,* dincolo de mormânt, unde merg și sufletele oamenilor după moarte»! Ințelesul ce trebue să li-l dea jidovii se cuprinde în cuvintele psalmistului care a zis: «Unde mă voiu duce dela duhul Tău, și dela fața Ta unde voiu fugì? de mă voiu suì în cer Tu acolo ești, de mă voiu pogorî în iad de față ești, de voi lua aripile mele de dimineața și mă voiu sălășluì la marginile mării și acolo mâna Ta mă va povățuì și mă va ținea dreapta Ta» (Ps. 138, 7—10). De unde putem vedea, că D-zeu e pretutindenea de față, deci pretutindenea I-se pot ridicà altare și aduce jertfe: în sate, orașe, țări, nu numai în templul din Ierusalim. Nici nu-i D-zeu singur al unui popor, ci D-zeul popoarelor este El; și nu-i Dumnezeul bogaților, ci și al săracilor, cărora le zice într'un loc: «Veniți la mine voi cei osteniți și însărcinați și veți afla odihnă sufletelor voastre!»

Pe cât de înalte sunt învățăturile aceste în cuprins, pe atât de ușor se pot îndeplinì, când e vorba de împăcarea omului cu acest Dumnezeul creștin. La împăcare duc *jertfele* și *rugăciunile* omului.

Cum trebue să jertfim lui Dumnezeu, dacă este El duh? Jertfă duhovnicească. «Duh este D-zeu — zice — și cine să închină Lui se cade să se închine cu duhul și cu adevărul». Duhului nu se vor jertfì oameni, nici dobitoace, nici măcar «puii de turturele» din legea lui Moise. Duhului se va jertfì *pânea* și *vinul* cari se prefac în trupul și sângele lui Iisus prin binecuvântarea preotului în sf. altar. Duhului se va aduce jertfă inima și sufletul omului, din cari trebue izgonite cugetele și pornirile rele ce îndeamnă la fapte contrare iubirei creștine, și în fine jertfa Duhului are a consta din dragostea cea nețărmurită cătră tot omul, fie prietin, fie dușman. Adevărata jertfă a creștinului constă din aceea, ca el să se știe ridica peste piedecile dușmăniei și să vorbească de bine, să facă bine chiar celuice i-a pricinuit supărare. Inaltă jertfă cu adevărat!

Ca jertfa este rugăciunea. «Iar când vă rugați — zice — nu grăiți multe ca păgânii, că le pare că întru multă vorba lor se vor auzì; deci să nu vă asemănați lor, căci știe Tatăl vostru celece vă trebuesc vouă mai nainte de ce cereți voi dela dânsul (Mateiu 6, 7—8). Intr'adevăr! prețul rugăciunii zace în *rîvna inimii,* nu în vorbele goale, cari sunt fățărie. Inzadar ne vom ruga din gură, dacă inima e cuibul relelor, căci nu vom putea dobândì mai mult, decât fariseul care îndoit păcătos s'a făcut în biserică: odată că nu și-a recunoscut păcatele, altă dată că și-a însușit virtuțile și faptele bune cari îi lipseau.

La ce să lungesc vorba însă. Ați putut înțelege de până acì, care e D-zeul creștin: *ființa cea mai desăvârșită, care vrea să facă și din om asemenea ființă.* Prin legea creștinească s'a ridicat omenimea la o așa înăl-

ţime sufletească, că se poate asemăna *cu îngerii din cer.* Liniştea, îndestulirea, împăcarea cu sine şi soartea sa, tot atâtea comori, ce se cuprind în învăţătura creştină despre D-zeu, împrumută omului trudit atâta nutremânt *sufletesc,* că nu l-ar schimba cu tot avutul şi argintul din lume. Nu fără temeiu a rostit Isus, privitor la învăţătura sa cuvintele: «Celce bea apa, carea eu voi da lui, nu va însătoşa în veac, ci apa care voi da lui, va fi întru el izvor de apă curgătoare în vieaţa de veci» (Ioan 4, 14). N'am mărit adineaori şi nu măresc nici acum lucrurile când zic din nou, că învăţătura dată Samarinencii la fântâna lui Iacob, cântăreşte cât o lume întreagă.

«Nime n'a grăit încă aşa!» ziceau oamenii de pe atunci — «nime n'a învăţat aşa» — repetăm noi cei de azi. Şi adăugăm: *nici va învăţa,* pentrucă D-zeul creştinilor este D-zeul cel mai desăvârşit, pentrucă religia creştină este cea mai înaltă şi mai frumoasă, asemenea căreia nu se va ivì alta pânăce cerul şi pământul va sta. «Cerul şi pământul vor trece, dar o iotă nu din celece v'am învăţat eu» — a zis Christos.

Am ajuns în desfăşurarea predicei mele, iubiţilor, până la punctul unde putem aplica cântarea bisericii: «Cine e Dumnezeu mare ca Dumnezeul nostru! Tu eşti D-zeu carele faci minuni!» Repeta-vom cântarea în tot ciasul şi toată vremea, până la sfârşitul vieţii noastre, ca să dăm mărire înţelepciunii Domnului Isus, care a aprins focul ceresc aici pe pământ.

Care este cauza, că pe mulţi nici auzul cântării bisericeşti nu i-a scos din răceală? De ce a trebuit să vă amintesc, la început încă, că nepăsarea religioasă s'a prea lăţit la voi? Câteva răspunsuri nu va strica să dau dela acest loc.

Sunt între voi mulţi, cari nu-şi mai bat capul cu lucruri sufleteşti. Vă îndestuliţi — încât priveşte credinţa voastră în Dumnezeu — cu cunoştinţele nehotărîte ce le-aţi avut din copilărie, ba, ce e mai dureros, nici acele nu le mai aveţi, pentrucă grijile lumeşti vă răpesc şi absorb cu totul. Lucrurile dumnezeeşti le consideraţi numai ca un fel de spoială, care e bună numai să nu poată zice cineva că nu aţi avea biserică. E ştiut, că cu ce se îndeletniceşte omul i-se preface în firea sa. Nepăsarea în ale religiei aduce răceala. Să ştiţi însă, că răceala în ale religiei este: *moarte sufletească.*

Nepăsarea religioasă devine foarte primejdioasă pentru om, când provine din unele aplicări rele, cum sunt: plăcerile trupeşti, desmerdările etc. Omul cuprins de aceste *e robul lor.* Il ţin mai tare legat, cum stă robul legat în temniţă, înfăşurat din creştet până în tălpi în lanţuri de fer.

Oare veţi suferì, iubiţilor! ca aceste stări să bântue şi pe mai departe şi să împiedece pornirile cele bune? Glasul conştiinţei ar trebuì mai des ascultat, căci aşa veţi scăpa de *răceala* religioasă, şi veţi mântuì sufletul.

Ce aud însă? — Unii din voi dau ascultare şi prorocilor mincinoşi. «N'am văzut, nime n'a văzut nici odinioară pe Dumnezeu — ziceţi, căci nu Dumnezeu cârmue lumea, ci firea însaş să cârmue pe sine după legile sale. Dacă ar fi Dumnezeu, n'ar lăsa să facă cine ce vrea nepedepsit» ş. a. asemenea.

Câte vorbe atâtea hule împotriva ce omul are mai scump. Ceice lăţesc hulele împotriva lucrurilor sfinte, sunt Antihristii timpului de acum, cari vreau a se îmbogăţi din prostia oamenilor. Antihristii acestia de mult umblă prin târguri, pun în vânzare cărţi scrise anume pentru a înşela oamenii. Ştiu ei bine, că oamenii sunt doritori de noutăţi şi aleargă după învăţăturile rele, cum fuge oaia după verdeaţa din băltoacă. Băltoaca aduce peire oilor, căci le călbezeşte; cărţile otrăvesc sufletul celor mai tineri. Primejdie şi dincoaci şi dincolo. Dobândă pentru ceice le trebue *cojocul:* speculanţi.

Nu pot sta înaintea minţii sănătoase dovezile Antichristilor, ce înşi-vă puteţi cunoaşte uşor. E drept că firea sau natura să cârmuie după legile firei, şi că pe Dumnezeu nu-l putem vedea. După legi să cârmuie însă şi societatea omenească. Pe cei ce fac legile omeneşti, de cele mai multe ori nici noi nu-i vedem, fie că-s mutaţi din lumea asta, fie că depărtarea nu ne lasă a ajunge până la ei. Cui i-ar venì acum în minte, ca din împrejurarea asta, să-şi formeze părerea, că legile s'au făurit de sine. Dimpotrivă: fiinţa legilor dovedeşte fiinţa celui ce a făcut legile. Inaintea minţii sănătoase deci nu poate sta dovedirea, că legile naturii pot fi ele cauza lor proprie, şi că ele ar conduce lumea fără a fi primit putere dela altă fiinţă mai puternică: *Dumnezeu.* Şi mai scrintiţi la minte sunt cei ce cer dela Dumnezeu, ca să se amestece în daraverile omeneşti. Dumnezeu a lăsat pe om liber: să poată face ce voieşte, ca *să poată şi răspunde* de faptele sale, când va fi tras la răspundere în *ziua judeţului.* Cel ce cere dela Dumnezeu amestec amănunţit în toate faptele oamenilor, face păcat, căci ispiteşte pe Dumnezeu. Apoi *vrednicia de om* pretinde doar ca omul să fie slobod în faptele sale.

Iată deci nimicinicia prorocilor mincinoşi. Vă voiu arăta, că adevărurile creştine despre Dumnezeu se pot întărì şi cu adevărurile ştiinţei. Amintesc câteva din cele mai cunoscute. In natură la tot pasul întâlnim *puteri nevăzute.* (Ce este putere nici să poate cuprinde cu simţirile omeneşti!) Putere nevăzută susţine cerul şi pământul de nu cad în prăpastia din jurul lor, putere nevăzută şi necuprinsă de mintea omenească trece prin sârmele drotului de telegraf, ducând veştile dela un capăt la altul al pământului cu iuţimea gândului, puterea nevăzută a soarelui învie primăvara natura şi tot putere nevăzută lucrează şi în creerii noştri, unde să frământă gândurile omeneşti. Dacă deci puteri nevăzute şi necuprinse lucră peste tot locul, de sine înţeles, că trebue să fie o fiinţă mai înaltă *nevăzută* (duh) şi *necuprinsă* (fără margini), care a produs toate puterile din natură. Mintea sănătoasă ne mai spune, că acea putere trebue să fie

Dumnezeul creştinilor, care asemenea este *duh* şi căruia aducem jertfă *duhurile* noastre

De fapt adevăraţii învăţaţi primesc învăţătura creştină despre nematerialitatea lui D-zeu în intregitatea sa. Pentru ei natura e carte deschisă, din care cetesc înţelepciunea şi mărirea lui D-zeu, cum o cetesc teologii din cărţile bibliei.

Cine produce scandelă? Cine sunt ceice cu ştiinţa lor înşală oamenii? — Aţi găsit-o: Sunt ceice li-se pare a fi învăţaţi, de fapt ştiinţa lor este ştiinţă în neştiinţă. Ecleziastul din testamentul vechiu i-a descris pe unii ca aceştia în chipul următor: Şi am văzut toate lucrurile lui Dumnezeu, *că nu va putea omul afla lucrul cel făcut sub soare: ori cât se va osteni omul a căuta, şi nu va afla, şi ori câte va zice înţeleptul că le cunoaşte tot nu le va putea afla (Ecl. 8 17)...*

Să ne ferim de unii ca aceia, cari caută a otrăvi sufletele. Căci însuş Isus a zis: «Nu vă temeţi de ceice ucid trupul, şi sufletului n'au ce-i face, ci temeţi-vă de ceice pot ucide şi trupul şi *sufletul,* aruncându-l în Gheena!» Sufletul ni-l ucid cu învăţăturile scrintite! De asta să ne temem!

. . . .

Iubiţilor!

V'am prea obosit poate! Eram dator cu lămuririle liniştirii sufletului vostru, care are lipsă de însufleţire, şi eram dator cu ele: să vă scap din ghiarele Antichristilor, să aveţi cu ce vă apăra, când doar ar mai face încercări de a vă înşela. Noi trebue să apărăm credinţa strămoşilor şi să o lăsăm moştenire neştirbită nepoţilor şi strănepoţilor.

Comoară scumpă e credinţa, învăţătura creştină. Ea este soarele, ce împrăştie lumină în cercuri largi şi arată calea celorce rătăcesc pe marea viforoasă, vieaţa noastră cea atât de ameninţată. Să păzim comoara aceasta, să nu o dăm nimănui, ba, de va trebuì, să murim apărându-o.

Gândiţi-vă şi de azi încolo cu deadinsul asupra învăţăturilor ce v'am dat. Aş dorì ca ele să fie sămânţa cea bună, care a căzut în pământul cel roditor al inimilor voastre. Făcând aşa va reînvia din nou timpul de aur al străbunilor cari *în religie şi-au aflat fericirea.*

Fie, ca celce la fântâna lui Iacob în chip văzut a mers, în chip nevăzut să vie la noi şi să ne conducă pe cărarea fericirei vecinice! Amin!

Vasile Gan,
protopresbiter.

---

*Din **adevăr,** naşte **dreptatea;** **adevărul** este deci **părintele** legitim al dreptăţii.* ***Duhovnicul.***

DIVERSE.

Intrebarea I. Comite preotul iregularitate, când cunună numai pe baza adeverinței dela oficiul civil, fără a produce nupturientul din altă parohie adeverință dela parohul său despre rezultatul promulgării?

Răspuns: Da, e necorectă această procedere, pentrucă adeverința dela oficiul civil se referă numai la meritul cununiei din punct de vedere al dispozițiunilor și impedimentelor de natură civilă, dar nu și canonică, și nu urmează, ca o cununie încheiată după legile civile în mod neesceptionabil, să poată fi desăvârșită și bisericește, pentrucă din punct de vedere canonic mai pot subversa impedimente: de rudenie de sânge, cuscrie, rudenie spirituală etc., cari impedimente după legile civile nu se consideră.

Deci pe lângă dispozițiunile articlului de lege XXXI din 1894, și pe lângă dispozițiunile generale canonice, la săvârșirea cununiilor sunt a se respecta de rigoare dispozițiunile cuprinse în: **Instrucțiunea** cu privire la procedura, ce vor avea a urma organele, respective preoții și poporul drept credincios al bisericii gr.-or. române din provincia noastră mitropolitană, față de reformele nouă politice bisericești, votată prin concluzul Nr. 39 al Congresului național-bisericesc din 1897.

In special relevăm față de întrebarea pusă respectarea dispozițiunilor cuprinse în punctele 2 și 3 din normativele principiale; apoi cele cuprinse în această instrucțiune în punctele: 2, 3, 4, 5 și 6 relativ la căsătorii.

Intrebarea II. Poate fi admis la taina preoției un individ născut din pat nelegiuit? Recunoaște biserica legitimarea ulterioară? E motiv, de a fi admis la taina preoției — un atare individ, — primirea lui în seminar în necunoștința faptului?

Răspuns: Intrebările acestea punându-se din partea unui preot, răspund în cele următoare pe scurt:

Cel născut din pat nelegiuit poate fi primit în cler. Canonul al 8-lea al sf. Nicefor zice: Copiii câți se vor naște *din concubine,* sau din părinți de a doua sau a treia nuntă și *au vieață vrednică de preoție se fac preoți.*

Nici în biserica apusană, nașterea din pat nelegiuit nu oprește dela taina preoției. Arhiereul sau papa dispensează.

Biserica recunoaște legitimarea ulterioară: «per subsequens matrimonium». Dupăce legitimarea s'a făcut ulterior conform legilor statului, biserica ia la cunoștință această legitimare întroducând lucrul acesta în matriculă la notă. Legitimarea după legile statului se face pe baza legii din 1894.

Primirea în seminar se face pe baza regulamentului seminarial §. 29—34, unde sunt cuprinse condițiunile primirii. In aceste condiții despre naștere legiuită sau nelegiuită nu se pomenește, de oarece chestiunea aceasta numai atunci vine sub întrebare când candidatul cere primirea lui în cler. Primirea cuiva în seminar sub nici o împrejurare nu poate fi motiv absolut de a fi primit necondiționat în cler, adecă mai bine zis spre a fi admis la taina preoției.

Candidatul în teologie întrunind condiţiile recerute prin dreptul bisericesc, poate fi admis la sfinţenie. Impedimentele canonice cari opresc dela preoţie sunt espuse în canonul 1 al sinodului I ecumenic. (Pravila târgoviştească Glava 58.) Scăderile şi defectele canonice cari opresc dela preoţie sunt expuse în canoanele 17, 18, 19, 78, 79, 80, 82 apostolice, can. 8 şi 12 Neocesarea, c. 14 şi 17 Trulan.

Vezi dreptul bisericesc de A. bar. de Şaguna §. 215. Drept. biser. de C. Popovici §. 141. Drept. bisericesc comparativ de F. H. Vering §. 71. Aici se află desluşiri cu privire la biserica orientală şi occidentală.

A. C.

Intrebarea III. In unele locuri, când sub durata sf. Liturgii se pune ectenia pentru morţi, preotul sună clopoţălul de pe prestol şi poporul îngenunchiază. Corect e acest lucru, ori ba?

Răspuns: Intâiu de toate, locul clopoţălului de altar nu e la nici un caz pe sf. prestol, fiindcă nu aparţine obiectelor sfinte cari stau în legătură cu sf. masă, şi de aceea trebue ţinut la alt loc în altar. Deci sunarea cu acest clopoţăl la anumite momente, nu se ţine de preotul care are să se ocupe numai cu cetiri şi lucrări sfinte înaintea sfintei mese, ci se ţine de crâsnic sau sfătul bisericii. Ca preotul să sune clopoţelul, s'ar admite numai de silă, adecă atunci când preotul nu ar avea la îndemână pe crâsnicul sau alt slujitor bisericesc, care să-i facă acest serviciu. Aceasta — în general. — In special însă, se iveşte întrebarea nouă, asupra rostului sunării cu acest clopoţăl la sf. Liturgie. *Această sunare nu are însemnătate liturgică,* ci e numai signal pentru orientarea clopotarilor, (la începerea sf. Liturgii, la «Sfinte D-zeule», la «Mai ales pe prea sfânta... «înaintea irmosului, la mutarea sftei cuminecături şi a vaselor sfinte de pe jertfelnic la proscomidier), ori pentru orientarea credincioşilor (la îngenunchierile obicinuite), ori pentru orientarea şi a unora şi a altora (la binecuvântarea şi prefacerea darurilor, când clopotele se «întreiesc»). Alte sunări, la alte prilejuri sub durata sftei Liturgii, ar fi bine să se reducă, unde se pot, fiindcă desele clopoţiri ar putea conturba pietatea credincioşilor. In categoria acestei reduceri ar putea venì şi clopoţirile (pe unde se obicinuesc) la intercalarea în sf. Liturgie a ecteniilor pentru morţi, bolnavi şi din alte incidente, de oarece atunci nici aşa nu are a se trage clopotele, şi clopoţirea ar suna numai credincioşilor, cari pot fi instruaţi să îngenunchieze şi de sine la *auzul acelor ectenii* intercalare. Când delăturarea clopoţirii acesteia ar jignì pietatea credincioşilor, e mai de preferit păstrarea uzului. In scurt: clopoţirea din altar şi îngenunchiarea credincioşilor la ecteniile morţilor intercalate în sf. Liturgie ar avea loc; nu e însă de demnitatea şi sfinţenia sfintei Liturgii ca preotul liturgisitor să sune clopoţălul pe câtă vreme nu este singur în sf. altar. *Dr. G. C.*

NB La celelalte întrebări întrate se va răspunde în Nr. proxim. *Red.*

MIŞCAREA LITERARĂ.

Manual de teologia dogmatică ortodoxă, întocmit de *Dr. Iosif Olariu.* Caransebeş 1907, 812 pagini. Editura autorului. Cu bucurie salutăm apariţia acestui op de cea mai mare însemnătate pentru noi. Autorul a ţinut să-şi împlinească promisiunea. Dl Olariu e unul dintre primii, aşa zicând cel dintâiu absolvent — din Ungaria — al facultăţii teologice din Cernăuţi, şi prin lucrările sale literare putem zice că şi-a câştigat şi primul loc între teologii literaţi ai bisericii noastre din Ungaria. Ca director şi profesor al seminarului din Caransebeş necontenit şi neobosit a muncit şi munceşte. Avem dela d-sa: Scrierierile părinţilor apostoleşti, traducere din original; comentar la evangeliile după Mateiu Marcu, Luca şi Ioan. Manual de tipic. Explicarea Psalmilor. Introducere în cărţile sfinte ale T. V. şi N. Tot atâtea cărţi de valoare şi însemnătate. Iar acum a apărut Dogmatica. In literatura noastră manual bun de dogmatică pentru seminarii n'am avut. Avem un manual foarte bun şi corăspunzător pentru şcoalele medii de eruditul prof. G. Pletos. Manualul dlui Olariu însă umple un gol foarte simţit în învăţământul seminarial, şi împlineşte o lipsă ardentă de până acum. Autorul ne spune în întroducerea scurtă şi modestă: Am căutat să fac posibilă o cunoaştere *mai amănunţită* a adevărurilor creştine. Deşi n'am desvoltat toate dogmele pe larg, dar m'am nizuit, cât mi-a fost în putinţă, să expun aceste învăţături clar şi pozitiv, aducând dovezile descoperirii dumnezeieşti, din sf. Scriptură şi sf. tradiţiune.

Cuprinsul se împarte în întroducere. Despre dogmatică 41 pg. Partea I. Despre D-zeu în sine însuş 41—220. Partea II. Lucrarea d-zeiască în afară de sine 221—812.

Partea I. Două secţiuni, secţ. I. Despre D-zeu unul în fiinţă cu 2 capitoli. Secţ. II. Despre sf. Treime sau Dumnezeu în trei persoane, având trei capitoli.

Partea II. are trei secţiuni. Secţiunea I. Despre Dumnezeu creatorul lumii, având 2 capitoli. Secţ. II. Despre provedinţă. Secţ. III. Despre D-zeu săvârşitorul lumii şi al neamului omenesc, având 3 capitoli.

Activitatea literară de până acum, ne dă deja înainte garanţa că acest op e scris iarăş cu aceeaş erudiţiune şi temeinicie ca şi celelalte. Atragem atenţiunea tuturor teologilor asupra lucrării acesteia. Dare de seamă detailată va urma. *A. C.*

Elemente de Catihetică sau metodica religiunii de *Dr. Petru Barbu.* Caransebeş 1907, 3 coroane. Pe 99 pagini autorul ne dă un bun manual de catihetică. Materialul se împarte în 6 grupe, având o întroducere şi un adaus. In prefaţă autorul ne spune de ce vederi este condus când scrie această carte, arătând în general principiile normative la propunerea religiunii. Mai ales se ocupă cu necesitatea propunerii conştienţioase a

religiunii în şcoalele noastre, accentuând că la Români creşterea religioasă în şcoalele poporale este încredinţată atât învăţătorului cât şi preotului. Nu spune apriat cine este chemat în special a se ocupa şi căruia îi vine în prima linie datorinţa a fi catehet sau învăţător al religiunii. Dela dl autor, care s'a ocupat mai mult cu studiul religiunii am fi dorit să enunţe odată pentru totdeuna categoric, că instrucţiunea studiului religiunii cade necondiţionat în sarcina preotului, pe baza chemării şi a pregătirii sale.

Materialul din părţile singuratice e tractat cu pricepere, şi după sistemele pedagogice mai bune. Limba este frumoasă şi curgătoare. Intreagă cartea e scrisă pe baza izvoarelor celor mai bune, pe cari autorul le-a studiat conştienţios şi le citează. Notele subliniare ne dovedesc mulţimea izvoarelor folosite.

În Întroducere autorul se ocupă cu problema şcoalei poporale, religiunea şi catihetica. I. Natura ca materie de religiune, fiind foarte scurt (2 pag.) materialul nu e exhauriat. II. Vieaţa familiară şi şcolară, scris cu multă pricepere şi multă bunăvoinţă, accentuând ce valoare şi însemnătate are educaţiunea familiară. Să ocupă cu scăderile zilelor noastre, fiind fără cruţare în dovedirea defectelor. Şcoalei şi învăţătorului religiunii le impune multă demnitate şi seriositate în plinirea chemării lor. III. Materia istorică şi cea abstractă. Sunt expuse principiile diferite cari au a fi observate la instrucţiune, şi aici autorul e aderent al treptelor formale. IV. Descoperirea dumnezeească, ne spune foarte pe scurt, de unde are să fie luat materialul şi cum are să fie tractat. V. Cultul dumnezeesc. Pe scurt şi corect e espusă necesitatea, că elevii au să fie întroduşi în practicarea învăţăturilor religioase câştigate. Aici materialul nu e pe deplin exhauriat; prea puţin să accentuează cântarea bisericească şi sfintele taine. Cântarea bisericească ştim cu toţii cari am catehizat, că ce plăcere cauzează elevilor. Felul şi modul împărtăşirei cu sfintele taine trebuia mai pe larg tractat, ca tinerii învăţători de religiune să afle îndrumări temeinice. VI. Catehismul şi statutul organic. Foarte frumos şi corect e espusă necesitateà şi valoarea catehismului, arătându-se şi greşele cari au obvenit atât de des în studiul religiunii la noi. Părerea autorului e: catehismul să se propună în cel din urmă an de şcoală. In încheiere se face pe 12 pagini ocuparea în 12 grupe mici a întregului material de studiu; care în şcoalele cu 6 ani au să se propună în 12 semestre, iar în cele cu 4 ani în 12 trimestre anuale. Toate grupele să împart în 5 părţi: Istorioare sau istorie, Momente din vieaţa lui Isus, Rugăciuni, cântări, servicii d-zeeşti. Orele de propunere ar trebuì să fie cel puţin 3 la săptămână.

Adausul cuprinde espuneri foarte scurte despre sf. scriptură, tradiţie, din liturgică şi drept bisericesc.

Titlul cărţii corăspunde pe deplin cuprinsului. Nu aflăm o espunere temeinică ci mai mult o schiţare bună şi frumoasă a materialului care trebue tractat în studiul religiunii. Cu elevul sau cu catehumenul şi cu

învăţătorul autorul se ocupă mai puţin. Ar fi fost necesar ca să se accentueze mai ales necesitatea catehizării corecte la fetiţe, şi să se arete scăderea catehizării de până acum. Dar la aceste autorul va zice că aici espune numai o metodică a religiunii.

Cartea umple un mare gol în literatura noastră, şi oricare preot sau învăţător catehet, va afla un sfătuitor bun în opul acesta şi va trebuì să fie recunoscător autorului. O recomandăm tuturor cateheţilor şi învăţătorilor, cu căldură, şi am dorì să fie folosită chiar de toţi, ca astfel să fie odată o uniformitate în propunerea studiului religiunii. *p. A. C.*

INFORMAŢIUNI.

Sinoadele noastre eparhiale. — Sinodul eparhial, această instituţie măreaţă a bisericii noastre, care îşi are baza în cuvintele Mântuitorului şi în praxa sf. apostoli, şi-a desvoltat în mod demn activitatea sa în săptămâna trecută, în toate diecezele Mitropoliei noastre. Multe şi grele agende le-au stat înaintea acestor sinoade şi cu tact şi însufleţire s'a lucrat la rezolvirea lor.

Cea mai grea problemă a fost desigur problema şcoalelor noastre confesionale. Bunii nostri păstori în cuvântul lor de deschidere au arătat pericolul, care ameninţă şcoalele confesionale în urma votării proiectului de lege şcolar, atât în parlamentul ţării cât şi în casa magnaţilor, care proiect, dacă va primì şi sancţionarea Maiestăţii Sale, va cădeà ca o năpastă asupra bisericii noastre, împedecând desvoltarea vieţii noastre naţionale. Cuvinte îngrijitoare cuprinde vorbirea de deschidere a I. P. S. Sale Arhiepiscopului şi Mitropolitului Ioan Meţianu. Intre altele zice: «Decând avem sinodalitate în biserică, n'am stat în faţa unei probleme mai grele decum este aceea a salvării şi conservării şcoalelor noastre confesionale. De aceea nici clerul şi poporul nostru n'a aşteptat cu atâta nerăbdare rezultatul lucrărilor noastre, dela aceasta întrunire, ca şi de astădată».

Tot în acest senz au arătat şi episcopii sufragani îngrijirea lor în faţa acestui pericol. Apelează deci toţi arhiereii la ajutorul şi sfatul sinodului lor, ca să afle calea şi mijloacele, prin cari şcoalele noastre confesionale — cari ne-a fost pavăza şi scutul în toate timpurile — să le putem susţinea şi mai departe, căci în aceste zace tăria noastră naţională. *Repet,* zice I. P. S. Sa, adresându-se sinodului, *rugându-vă să facem tot posibilul pentru susţinerea şcoalelor noastre confesionale, ca să ne putem însuşì şi noi în măsură tot mai mare acea cultură (religioasă-morală) şi să ne apropiem tot mai mult de binele şi fericirea, după cari oftăm*». Şi sinoadele au înţeles însemnătatea situaţiunei şi s'au rugat de Episcopi, cari atât de bărbăteşte au luptat pentru apărarea drepturilor noastre, ca să mai

facă şi ultima încercare, înaintând la treptele tronului plângerea poporului celui mai credincios către tron şi patrie, de a împedeca să i-se întindă şi acest păhar.

. . . .

S'au luat apoi în Sinoadele din anul acesta hotărîri, privitoare la catehizarea elevilor dela şcoalele străine, pentruca inteligenţa noastră viitoare să fie crescută în alipire către biserică şi să evite periculoasele simptoame antibisericeşti şi anticreştine, cari se observă în mod îngrijitor în vieaţa culturală a zilelor noastre.

Imbunătăţirea seminariilor încă s'a avut în vedere, atât în ce priveşte organizaţiunea lor internă cât şi în privinţa zidirii lor, ca în toate privinţele să corăspundă menirii lor înalte de a creşte bărbaţi, cari să introducă *cuprins* în formele vieţii noastre bisericeşti şi naţionale. Cursul pedagogic al seminarului Andreian din Sibiiu va fi ridicat încă în anul următor la 4 ani. Leafa funcţionarilor consistoriali şi a profesorilor încă s'a îmbunătăţit, pentruca aceşti muncitori în via domnului să-şi aibă şi răsplata lor cuvenită pentru munca grea ce o prestează.

S'a avut în vedere ridicarea culturală şi morală a poporului, aducându-se hotărîri salutare, privitoare la combaterea relelor, cari îl împedecă în progresul său, ca alcoolismul, concubinatele etc. impunându-se preoţilor, ca prin conferinţe, prin predici şi prin păşire energică se stârpească aceste buruieni veninoase din grădina poporului nostru. Şi alte multe agende au rezolvit sinoadele eparhiale spre binele şi prosperarea bisericii şi a neamului. Vedem deci că lucrările reprezentanţilor bisericii nu s'au restrâns numai la partea organizătoare ci s'au îndreptat cu părintească îngrijire cu deosebire asupra vieţii spirituale şi morale a bisericii celei vii. Deie D-zeu ca rezultatele acestor lucrări ale aleşilor nostri se aducă roade îmbelşugate, făcând să strălucească nouă raze de bucurie şi speranţă în învălmăşagul atâtor suferinţi şi năcazuri. *db.*

Sf. Sinod al României în şedinţa sa ţinută sub prezidenţia Mitropolitului-primat a admis mai multe cereri de călugăriri, s'a luat apoi hotărîrea, ca să se permită laicilor a petrece timpul verii pe la mânăstiri, cu condiţiunea de a avea purtări bune şi a face diferite daruri mânăstirii, unde vor sta.

In această şedinţă s'au distribuit membrilor Sf. Sinod diplome, cari conţin tipărite cuvintele spuse de Mitropolitul-primat regelui, în anul trecut, cu ocazia sfinţirii sf. mir.

Simptoame. Mişcările antireligioase se manifestă tot mai îngrijitor la ascultătorii facultăţilor lumene dela unele universităţi. Aşa s'au făcut manifestaţiuni împotriva facultăţii de teologie din Praga, cerându-se separarea totală a acesteia de celelalte facultăţi. Această mişcare e cu atât mai îngrijitoare, cu cât studenţii universitari pretind, ca la universităţi să înceteze orice ceremonii religioase, ameninţând cu mişcare împotriva bisericii.

La universitatea din Padua încă a fost boicotat episcopul Pelizzo, din partea studenţimii universitare, pentrucă afirmase în o pastorală că toată ştiinţa fără frică de D-zeu este numai fum şi vânt. Această afirmaţie au privit-o studenţimea cu idei liberale de o crimă faţă de ştiinţă.

Nr. 19 din „Ţara Noastră" în articolul prim, iscălit de «L. T.» vorbind despre «Soboarele bisericii române ortodoxe», scrie: «Ştim mai departe din Sfânta Scriptură, că însuş Iisus Christos, *când avea să isprăvească vre-un lucru mai mare,* — cum a fost alegerea apostolului *Mateiu* (era să fie vorba de *Matia,* căci procedura observată de sf. Apostoli la alegerea *acestuia* întemeiază instituţia soboarelor în biserică, — dar pacostea e, că Matia a fost chemat la apostolat *după* înălţarea Mântuitorului la cer... Cătră Mateiu, care era vameş în Capernaum, a zis însuş Mântuitorul, fără a «chiema la sfat pe alţii: «Vino după mine») şi altele, — *nu lucra de capul său* (sic!), deşì avea putere dumnezeiască, ci chema la sfat şi pe ceialalţi oameni de încredere ai săi şi împreună sfătuindu-se hotărau, ce şi cum să facă.»

Acum înţelegem cuminţenia modestiei de a cere *deocamdată numai* «înţelepciunea molitfelnicului»... lăsând celelalte... *pe mai târziu...* Am dorì totuş cel puţin mai multă *cuviinţă* în vorbe, când se scrie despre lucruri sfinte unui popor «delicat» în sentimentele sale religioase, cum este al nostru.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice şi date tipiconale pe luna lui Maiu 1907.

Norme generale: În stadiul Pentecostarului, care se începe cu Utrenia Paştilor şi se termină cu Utrenia Duminecii *tuturor sfinţilor,* cartea rituală conducătoare este Pentecostarul; alăturea şi paralel cu Pentecostarul este Mineiul pe luna lui Maiu, şi, până la 17 zile pe luna lui Iunie a. c.

In stadiul acesta, *normele tipiconale,* pentru Dumineci şi pentru zilele de săptămână, se cuprind în Pentecostar, iar pentru sărbătorile sfinţilor în Mineiu.

6 Maiu. *Dumineca Mironosiţelor:* gl. 2, voscr. a 3-a. La vecernie şi la Utrenie, *toate* după tipicul Pentecostarului, Apostolul şi Evangelia.

Duminica a 3-a după Paşti: Irmosul şi Priceastna Paştilor.

13 Maiu. *Dumineca slăbănogului:* gl. 3, voscr. a 4-a. La Vecernie, la Utrenie şi la Liturgie: *toate* după prescrierea tipicului din Pentecostar.

20 Maiu. *Duminеca Samarinencei:* gl. 4, voscr. a 4-a. La Vecernie, la Utrenie şi la Liturgie: *toate* cum prescrie Pentecostarul.

21 Maiu. *Sfinţii Constantin şi Elena:* La Vecernie, la Utrenie şi la Liturgie: *toate* după tipicul Mineiului din ziua aceasta.

27 Maiu. *Duminеca orbului:* gl. 5, voscr. a 8-a. Ca şi în Duminecile de mai nainte, *toate* după prescrierea tipicului din Pentecostar.

31 Maiu. *Joia Înălţării Domnului:* La Vecernie, la Utrenie şi la Liturgie, întreg serviciul cultului se face cum se găseşte şi se prescrie la această sf. sărbătoare în Pentecostar.

Cantor.